Att se det osynliga

Om genuskontrakt i Uppsala län

LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN

LÄNSTYRELSENS
MEDDELANDESERIE
2008:9
SOCIAL- OCH JÄMSTÄLLDHETSENHETEN
ISSN 1400-4712

Det osynligasteste.indd 1 08-06-11 23.36.03

Att se det osynliga

Om genuskontrakt i Uppsala län

Det osynligasteste.indd 3 08-06-11 23.36.03

Utgiven av Länsstyrelsen i Uppsala län 2008
Form Johannes Borgegård
Foto Uppsala Nya Tidning
Tryck ……..
Copyright Länsstyrelsen i Uppsala län och författarna
Omslag: Johannes Borgegård

Förord

När Resurs Uppland och Länsstyrelsen i Uppsala län ger ut skriften *Att se det osynliga* är förhoppningen att den ska inspirera till nya jämställdhetsprojekt. Analysen av så kallade lokala genuskontrakt visar att ojämställdheten ser olika ut i länets kommuner. Det är därför viktigt att insatserna anpassas till en bra analys av förutsättningarna. *Att se det osynliga* är inte bara en fördjupad analys utan ger också tips och förslag på tänkbara projektidéer.

Att se det osynliga är en förkortad utgåva av studien *Strategier för jämställdhet – lokala genuskontrakt* i Uppsala län, som IM-Gruppen i Uppsala genomfört på uppdrag av Länsstyrelsen och Resurs Uppland som är regionalt resurscentrum för kvinnor i Uppsala län. Arbetet har letts av professor Gunnel Forsberg vid Stockholms universitet och övriga medarbetare vid IM-Gruppen har varit Susanne Stenbacka, Sara Johansson, Johana Janson och Jon Hogdal.

För utförligare referenser, statistiska sammanställningar och diskussion om metod vill vi hänvisa till rapporten *Strategier för jämställdhet*, som kan beställas från Länsstyrelsen.

Anne Närhi
Projektledare
Resurs Uppland

Margareta Hede
Jämställdhetsdirektör
Länsstyrelsen i Uppsala län

Det osynligasteste.indd 5 08-06-11 23.36.03

Innehållsförteckning

Men är vi inte redan jämställda?	9
Genuskontrakt och förhandlingsutrymme	10
Tjänstebaserat storstadskontrakt	18
Landsbygdsbaserat brukskontrakt	31
Agrarindustriellt genuskontrakt	42
Mot ett postindustriellt kontrakt	53
På vägen mot ett upplöst genuskontrakt	56
Lästips	66

Det osynligasteste.indd 7 08-06-11 23.36.03

Men är vi inte redan jämställda?

Jovisst vill vi gärna tro det. De allra flesta är överens om att jämställdhet är ett grundläggande värde. Vi är beredda att försvara de ansträngningar som görs för att minska de skillnader som hindrar både män och kvinnor att utveckla sina möjligheter till ett bra liv.

Men det är samtidigt ett bekymmer att många av oss anser att vi i stort sett är jämställda. Om man till exempel granskar jämställdhetsperspektivet i tillväxtavtal, tillväxtprogram och regionalt utvecklingsprogram, har vi i Uppsala län kommit en bra bit på väg mot ett integrerat genusperspektiv. Det är en bild som bekräftas av företrädare för privata och offentliga regionala aktörer i länet. De regionala skillnader i t.ex. ohälsotal och arbetslöshet som trots allt finns anser man hänga samman med skillnader i näringsliv och skillnader mellan stad och land.

Det kan vara lätt att tycka att det inte är så mycket mer att göra åt jämställdheten i länet. Resten kommer av sig själv. Men enligt Statistiska Centralbyråns JämIndex kan man konstatera att de olika kommunerna i Uppsala län erbjuder tämligen olika könsspecifika villkor. Medan Uppsala kommun ligger rätt bra till i rangordningen av landets kommuner, ligger Älvkarleby bland de sista.

Studien Liv & Hälsa år 2000, som genomförts av landstingen i Sörmlands, Uppsala, Värmlands, Västmanlands och Örebro län, visar att skillnaderna i levnadsvillkor skiljer sig ganska markant mellan kommunerna i Uppsala län. Det kan därför vara motiverat att fördjupa denna analys med könsuppdelad statistik. En sådan analys kan ge kommuninvånare och aktörer en möjlighet att se sig själva i ett större sammanhang och lära av varandra.

Det finns alltså ojämställda villkor för kvinnor och män i Uppsala län. Då finns det också fortsatt behov av att bedriva särskilda jämställdhetsprojekt. För att sådana projekt ska bli verkningsfulla är det viktigt att veta vilka som är de centrala jämställdhetsfrågorna i den region och i den kommun där insatserna ska göras. Denna rapport, som beskriver vissa aspekter på det komplexa jämställdhetsproblemet i länets kommuner, är ett underlag för sådana insatser.

I stort sett saknas analyser och försök till förklaringar till mönstren. I stället uppmanas varje läsare att själv ställa sig frågan – varför? Det är en bra början till att söka förklaringar och att föreslå åtgräder.

Det osynligasteste.indd 9 08-06-11 23.36.03

Genuskontrakt och förhandlingsutrymme

Genom att analysera så kallade genuskontrakt kan man få en tydligare bild av hur jämställdheten ser ut i olika kommuner i Uppsala län och hur de eventuellt har förändrats med tiden. Genuskontrakten formas både av allmänna föreställningar om manligt och kvinnligt och av strukturförändringar och lokala förhållanden i näringslivet. Med hjälp av genuskontrakt kan man identifiera områden där det är mest angeläget att påverka ojämställda förhållanden och inom vilka områden det är möjligt att få någon effekt, där ”dörren står på glänt”.

Inom i stort sett samtliga samhällets områden kan man urskilja en uppdelning mellan män och kvinnor som innebär en ojämlik fördelning av resurser. Historikern Yvonne Hirdman talar om detta som ett genussystem som hon menar styrs och upprätthålls av en maktstruktur. Denna maktstruktur kan ses som ett kontrakt som reglerar uppdelningen mellan män och kvinnor. Sådana genuskontrakt har utformats på olika sätt under olika historiska perioder. Den bärande genustanken är att genus ”görs” och att det därför kan ”göras” på olika sätt.

Genuskontrakten formas av allmänna föreställningar om genus och omformas av strukturförändringar i näringslivet – också av lokala förhållanden när det gäller näringsliv, befolkning, historia och traditioner. Med hjälp av statistiska data över skillnaden mellan lokala villkor för kvinnor och män kan man teckna en bild av lokala genuskontrakt.

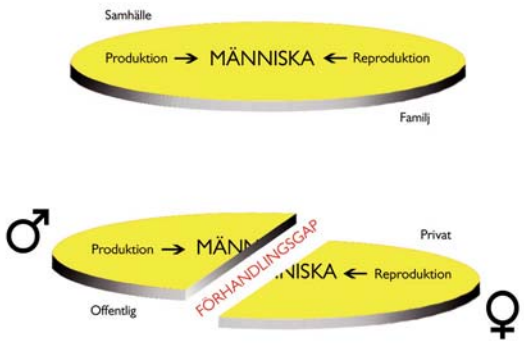
Genuskontrakten ska inte ses som ett strikt regelverk. De boende i länets olika kommuner uppvisar en stor variation när det gäller utformningen av det privata livet och av föreställningar och tankar kring förhållandet mellan kvinnor och män. Däremot är det strukturella mönstret som framträder i statistiken något som de boende, medvetet eller omedvetet, påverkas av och förhåller sig till. Detta mönster bidrar också till invånarnas självbild och påverkar därigenom agerandet. Både strukturella förhållanden och individuella idéer samverkar till att skapa de lokala villkoren för både män och kvinnor.

Kontrakt som kan omförhandlas

Den olikhet och den åtskillnad som utmärker genussystemet skapar ett gap mellan högre rankat manligt och lägre rankat kvinnligt. Kontraktsbegreppet utgår

Det osynligasteste.indd 10 08-06-11 23.36.03

från att detta gap skapas och utformas i samband med någon form av ”förhandling” mellan de sfärer som tillskrivits män och kvinnor – man kan kalla gapet för ett *förhandlingsgap*.

Förhandlingsgapet. Den gemensamma livssfären kan betraktas som uppdelad utifrån en föreställning om en manlig och en kvinnlig sfär. Klyftan mellan sfärerna kan vara både bred och djup men kan förändras.

Det är naturligtvis inte fråga om en formell och medveten förhandling. I stället får man tänka sig att förhandlingen pågår ständigt och omedvetet genom det sätt som vi fattar våra vardagliga beslut. Precis som i andra förhandlingar påverkas kontraktets utformning i störst utsträckning av de aktörer som har mest makt.

Man kan använda denna modell för att analysera hur förhandlingsgapen ser ut i de olika kommunerna i Uppsala län och hur de eventuellt har förändrats med tiden. Man kan fråga sig vilka delar av förhandlingsgapet som börjat luckras upp och kan vara ”mogna” för omförhandlingar. Den del av förhandlingsgapet som är moget för omförhandling kallas i fortsättningen för *förhandlingsutrymmet*.

Vi har analyserat dessa kontrakt och förhandlingsgap genom statistisk analys och genom intervjuer med lokala och regionala aktörer samt med personer som bor i kommunerna. Analysen bygger på nedslag vid tre tidpunkter:

- kartläggning 1990 i samband med Kvinnomaktsutredningen
- kartläggning 2000 som en uppföljning på tidigare studie
- samt föreliggande studie

Det osynligasteste.indd 11 08-06-11 23.36.05

Fyra typer av förhandlingsgap

Man kan urskilja fyra idealtyper av förhandlingsgap som utformas lokalt:

- *Grunt och brett:* En lite lägre grad av ojämställdhet, men utbrett över ett större antal områden. Här finns förutsättningar att genomföra förändringar inom ett stort antal områden Det ligger ett glastak[1] över hela samhället, men det är ganska högt i tak.

- *Djupt och brett:* Skillnaderna mellan män och kvinnor är större inom ett stort antal områden. Här är det angeläget att genomföra ganska genomgående förändringar på flera fronter. De kommuner som karakteriseras av detta djupa och breda gap kan behöva särskilda insatser. Glastaket finns över hela samhället och det ligger lägre.

1 Glastaket är en bild som används för att förklara de könsmässiga skillnaderna i samhället. Glastaket är symbol för ett hinder som inte syns men som hindrar kvinnor att nå toppen i företag och offentliga organisationer.

Det osynligasteste.indd 12 08-06-11 23.36.07

- *Djupt och smalt:* Skillnaderna är stora men inom ett mindre antal områden. Här kan man tänka sig punktinsatser inom ett mindre antal områden. Det kan dock vara områden som är svåra att förändra då klyftan är djup. Här finns det hål i glastaket – områden där jämställdheten nått långt.

Grunt och smalt: Skillnaderna är mindre än i andra kontrakt och är synliga inom ett mindre antal områden. Även här finns det områden där läget föranleder särskilda insatser.

Lokala genuskontrakt skärper fokus

Lokala genuskontrakt innebär att de boende i kommunen är aktörer som, utan att alltid vara medvetna om det, bevarar och återskapar eller utmanar och förändrar det lokala genuskontraktet. De lokala genuskontrakten utmärks av formen på förhandlingsgapet. Ju fler som bidrar till att utmana och omforma kontraktet, desto lättare kan förhandlingsgapet minska.

Förhandlingsgapets bredd kan uttryckas i *horisontella skillnader*. Segregeringen på arbetsmarknaden mellan manligt och kvinnligt dominerade branscher och yrken är ett sätt att mäta horisontella skillnader. Ett annat mått är fördelning mellan män och kvinnor av betalt och obetalt arbete, t.ex. hemarbetet.

Det osynligasteste.indd 13 08-06-11 23.36.09

Vertikala skillnader kan beskrivas med lönegap, andelen chefsbefattningar på olika nivåer, utbildningsnivå, företagande, förtroendeuppdrag och styrelseuppdrag i offentlig och privat sektor samt flyttmönster för kvinnor och män.

Denna studie behandlar faktorer som visat sig vara särskiljande i tidigare studier av lokala genuskontrakt, nämligen arbetsmarknadsfaktorer, ekonomiska faktorer, hälsoförhållanden, maktfördelning, familjebildning och företagande. Dessa faktorer är inte de enda som påverkar levnadsvillkoren för kvinnor och män. Andra viktiga förhållanden är t.ex. föreställningar, ideologier, maktutövning och resursanvändning. Det innebär att beskrivningen av genuskontrakten i denna skrift inte berättar hela sanningen om förhållandet mellan män och kvinnor i länets kommuner. Men de kan visa på de delar av genuskontrakten som kan vara lämpliga och möjliga för åtgärder och projekt.

Tre grupper av kommuner i Uppsala län

Variationerna i genuskontrakten i Uppsala län speglar skillnader i näringslivsstruktur och befolkningssammansättning. Historiskt sett kan länet uppvisa ett flertal mycket tydliga könsmässiga skillnader i liv och arbete, vad man skulle kunna kalla lokala genuskontrakt. Historien visar också på hur genuskontrakt förändras. På de större gårdarna i Mälarbygdens herrgårdslandskap och vid bruksherrgårdarna dominerade t.ex. männen åkerbruket och kvinnorna djurskötseln. När mejerihanteringen industrialiserades blev gårdarnas mjölkerskor och mejerskor industriarbetare – mejerierna blev kvinnoarbetsplatser. När man senare införde ny teknik förändrades branschen och mejerist blev ett manligt yrke.

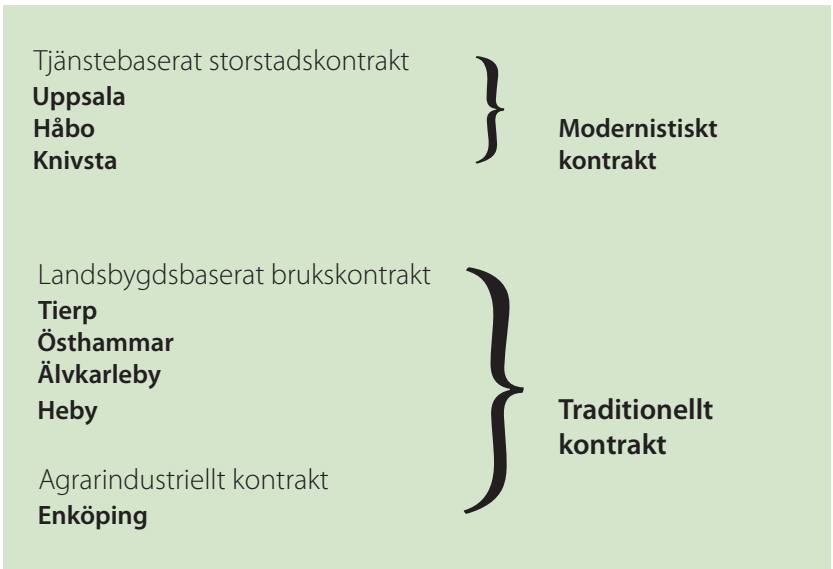
Vid järnbruken, liksom tegelbruken och även pappersbruken och sågverken, var vägen från lärling till mästare traditionellt en karriär för män. När bruken på 1950-talet började rekrytera invandrad arbetskraft bröts könsmönstren till en viss del. I inflyttande familjer ville både männen och kvinnorna ha arbete och eftersom flertalet bruksorter var små och branschmässigt ensidiga kom kvinnor att bli bruksarbetare. I takt med den tekniska utvecklingen av de industriella processerna minskade den könsmässiga segregeringen av industriarbetsmarknaden.

Allra tydligast är kustsamhällenas genuskontrakt. Fiskare, fyrfolk och sjömän verkade inom en rumsligt vidsträckt mansvärld medan kvinnorna, med ansvar för barnens hälsa och utbildning, utvecklade en försörjning genom hantverk

Det osynligasteste.indd 14 08-06-11 23.36.09

och allehanda lokala tillfällighetssysslor. Även om en sådan uppdelning inte längre är funktionell är den på många håll en kvardröjande föreställning om vad som är manligt och kvinnligt.

Det har således skett och sker fortlöpande, förändringar i levnadsvillkoren i de olika länsdelarna, vilket innebär att det pågår förändringsprocesser av genuskontrakten på lokal nivå. En analys av lokala genuskontrakt bör därför främst fokusera på de spänningar som kan finnas och de tendenser till omförhandling som man kan iaktta. Sådana omförhandlingar kan innebära att traditionella genusmönster luckras upp, men också motsatsen att ojämställda strukturer förstärks.

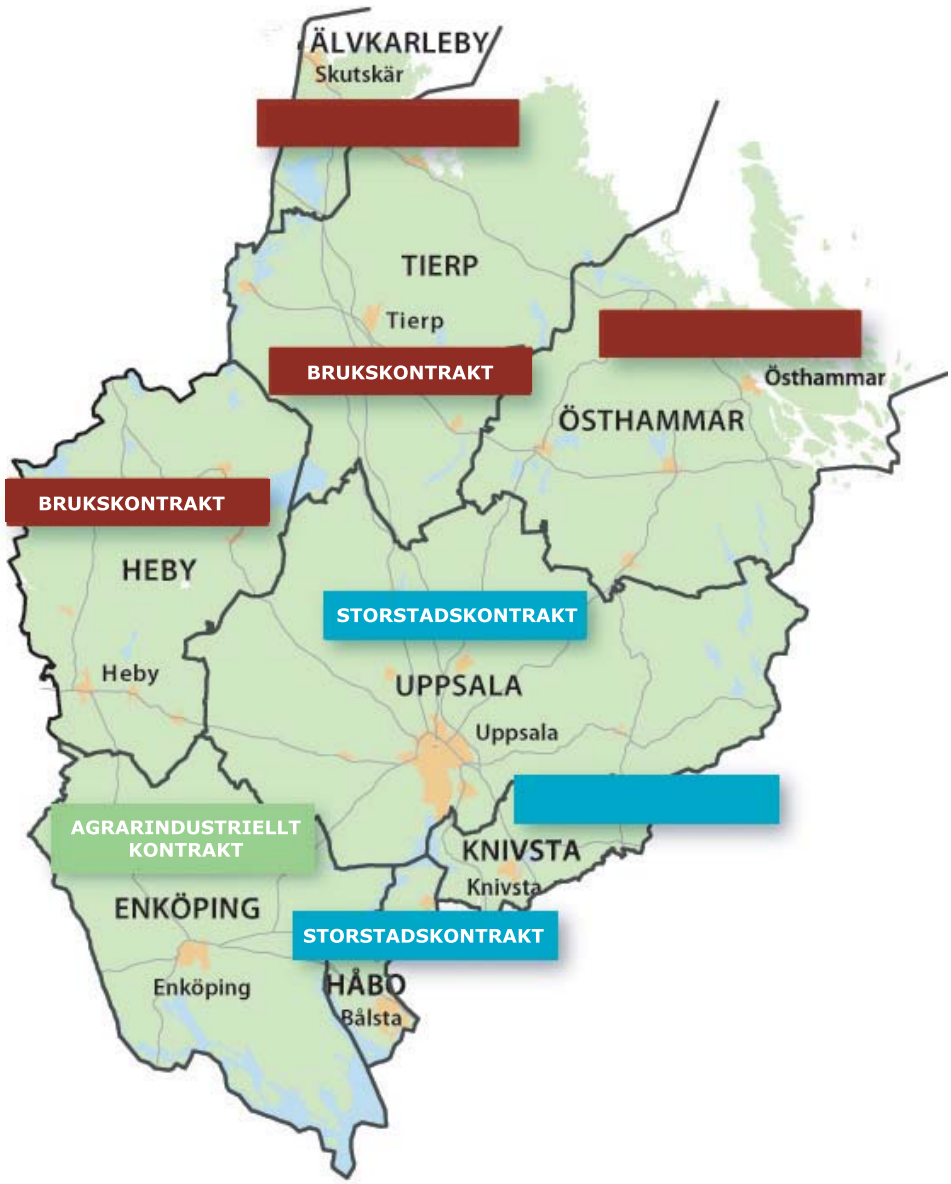

Kommungrupper i Uppsala län

I länet kan man urskilja tre grundläggande genuskontraktsprofiler, varav en är ett så kallat modernistiskt kontrakt och de övriga två är varianter på traditionella genuskontrakt. Samtidigt finns det också kommuner som har delar av fler än ett kontrakt och som genomgår en förändring från en form av kontraktsprofil till en annan.

Den generalisering som dessa tre genuskontrakt innebär har diskuterats med samtliga intervjupersoner som genom sitt arbete har överblick över hela länet. Väl införstådda med att det kan finnas en betydande spännvidd inom varje

Det osynligasteste.indd 15 08-06-11 23.36.09

Det osynligasteste.indd 16 08-06-11 23.36.10

enskild kommun, har de accepterat indelningen som en rimlig karakteristik av kommunerna och en grund för fortsatt samtal om skillnader och särdrag.

De sociala förhållanden som bär upp kontrakten är sega strukturer som inte förändras i samma snabba takt som de ekonomiska förhållandena. Samtidigt måste man vara försiktig med att dra alltför långgående slutsatser enbart på basis av JämIndex. Det finns en del mått som kräver kompletterande kunskaper för att tolkas.

De könsmässiga skillnaderna har i många fall minskat, men den geografiska bilden består. Brukstraditionens genuskontrakt fortsätter att forma vardagslivet i kommunerna inom Upplands järnbygd, även om näringslivet inte längre är baserat på järnframställning. Samtidigt kan man se att den tjänstebaserade verksamheten i Uppsala med kringkommuner fortsätter att återskapa ett modernistiskt kontrakt.

En sammanställning av Statistiska Centralbyråns JämIndex ligger till grund för analysen av de tre kommungrupperna där varje kommun jämförs med genomsnittet. Kommunerna karakteriseras som ”bättre än riksgenomsnittet”, ”lika med riksgenomsnittet” ”sämre än riksgenomsnittet” för respektive variabel i JämIndex.

Denna enkla analys kan jämföras med tidigare mer avancerade beräkningar av lokala genuskontrakt. Man kan då konstatera att det råder stor överensstämmelse mellan olika metoder, vilket ger två viktiga slutsatser: För det första att strukturerna är trögföränderliga och för det andra att JämIndex är en god hjälp om man snabbt vill bilda sig en uppfattning om en kommuns genuskontraktsprofil.

Beskrivningarna av de olika lokala genuskontrakten följer en mall. Först en mer allmän beskrivning, därefter familjeförhållanden, välfärd, ekonomi, arbetsmarknad, utbildning, chefspositioner och företagande, vardagslivet i kommunerna samt det politiska livet och en sammanfattande bedömning. De citat som förekommer i texten är hämtade ur intervjuer med boende i respektive kommuner – offentliganställda män och egenföretagande kvinnor – samt med utvalda aktörer, nyckelpersoner, i kommuner och i länet.

Det osynligasteste.indd 17 08-06-11 23.36.10

Tjänstebaserat storstadskontrakt

De boende i kommuner med tjänstebaserat storstadskontrakt – Uppsala, Knivsta och Håbo – tycker att man nått relativt långt i jämställdhet på många områden, i första hand inom föreningsliv och familjeliv. Den statistiska bilden visar samtidigt att det finns könsmässiga skillnader när det gäller löner och arbetsdelning i yrkesliv och vardagsliv. Förhandlingsgapet är grunt och smalt.

I Kvinnomaktutredningen från 1998 kan man urskilja ett speciellt genuskontrakt för storstäder och residensstäder. Detta kontrakt utmärks av tjänstebaserade regioner där kvinnor är relativt väl företrädda i de politiska institutionerna, där den sociala infrastrukturen utförs av den offentliga sektorn och där man bildar familj relativt sent. Utbildningsnivån är också relativt jämn och arbetsmarknaden är mindre segregerad även om lönegapet i vissa branscher kan vara stort.

Tjänstebaserat storstadskontrakt återfinns i tre av länets kommuner, Uppsala, Knivsta och Håbo. Det stämmer också väl med SCB:s JämIndex som rangordnar dessa tre kommuner i den övre delen av skalan från mest jämställd till minst. I denna rangordning av landets 290 kommuner intar Uppsala plats nummer 7, Knivsta plats 25 och Håbo plats 45. Även om kommunerna liknar varandra vid den samlade indexberäkningen, skiljer de sig åt i enskilda variabler. Uppsala har en arbetsmarknad som inte är så könsuppdelad, men där det är stor skillnad mellan män och kvinnor när det gäller inkomster. För Håbo däremot är inkomstfördelningen jämförelsevis jämn. Vidare har Knivsta jämfört med riket ett litet antal ohälsodagar per person och år, samtidigt som skillnaden mellan mäns och kvinnors hälsa är jämförelsevis stor.

Tidigare analyser har visat att kommuner med denna typ av genuskontrakt har ett positivt flyttningsnetto, speciellt för kvinnor. Uppsala, Knivsta och Håbo är inflyttningskommuner med positivt flyttningsnetto för både kvinnor och män. Till följd av en ung befolkning har de också ett födelseöverskott.

Jämfört med riket som helhet har Uppsala en hög andel yngre personer. Det finns också något fler unga kvinnor än män. Andelen utrikes födda överensstämmer i princip med riket som helhet, 14 procent. Uppsalas befolkning är typisk för en högskoleort med en stor andel ungdomar.

Det osynligasteste.indd 18 08-06-11 23.36.11

Morgontidiga pendlare på Knivsta station. Foto: Pelle Johansson, UNT.

I Knivsta är det ungefär dubbelt så många ungdomar som flyttar från som flyttar till kommunen. Att ungdomar lämnar kommunen kan förklaras av att de söker sig till vidare studier. I alla åldersgrupper är det fler kvinnor än män som lämnar kommunen. Knivsta har en liten andel ungdomar 20–30 år, liksom invånare i åldrarna över 65 och befolkningsprofilen visar på en hög andel barnfamiljer.

Håbo liknar befolkningsmässigt Knivsta med många barnfamiljer – andelen barn och ungdomar upp till 19 år är avsevärt högre än riksgenomsnittet. Andelen i åldersgruppen 30–44 år, deras föräldrar, är också högre än i länet. Kommunen är ett typiskt pendlarsamhälle.

Grunt och smalt förhandlingsgap

Även om många tecken pekar på att dessa kommuner har en mer gynnsam situation jämfört med andra kommuner i landet och i länet, finns det fortfarande en uppdelning baserad på kön inom många områden.

Det osynligasteste.indd 19 08-06-11 23.36.14

Förhandlingsgapets utformning är i detta genuskontrakt relativt grunt och smalt, vilket innebär att rangordningen inom vissa områden inte är så iögonfallande. Det utmärkande draget i detta kontrakt är alltså att man har en mer jämställd situation inom många områden jämfört med riksgenomsnittet.

Som en följd av att det finns en stor manlig karriärsektor är lönegapet större än i andra kommuner. Detta får stora konsekvenser för familjers vardagsliv när det gäller ansvar för det obetalda arbetet och för uttag av föräldradagar.

Tidigare mätningar, liksom en specialstudie av föräldrauttag, visar att män inom detta genuskontrakt endast utnyttjar en liten del av föräldraledigheten. Samtidigt finns det en flexibilitet i karriäryrken som gör att man i vissa fall kan arbeta hemifrån eller ta ut kompensationsledighet. Det är alltså svårt att veta hur många fäder och mödrar som i praktiken är hemma när barnen är sjuka.

Jämförelsevis små skillnader i föräldraledighet

Detta genuskontrakt utmärks av att medelåldern för förstföderskor är högre än i andra kommuner i länet. Däremot föder kvinnor inte färre barn här än i de övriga kommunerna men de föds senare.

När det gäller uttag av föräldradagar är skillnaden mellan kvinnor och män något mindre i Uppsala och i Knivsta än i riket medan Håbo ligger på riksgenomsnittet 80 procent för kvinnor och 20 procent för män. Även när det gäller den tillfälliga föräldrapenningen ligger Håbo på riksgenomsnittet; kvinnorna tar ut 64 procent och männen 36 procent.

I Uppsala är fördelningen något jämnare medan kvinnorna i Knivsta tar ut en något högre andel. Med små variationer kan man dock säga att fördelningen av föräldradagarna liknar riksgenomsnittet i denna kommungrupp.

Intervjuerna visar att uttaget av föräldradagar, speciellt de tillfälliga dagarna, till en del hänger samman med arbetsförhållandena. De företagande kvinnorna har knappt tagit ut några tillfälliga föräldradagar alls när barnen har varit sjuka. De har istället löst det genom att anlita anhöriga, ta med barnen till jobbet eller också har barnens far varit hemma. De tror inte att det är lättare för män i deras situation, dvs. egenföretagare, att vara föräldralediga. Svårigheten är densamma för båda könen.

Det osynligasteste.indd 20 08-06-11 23.36.14

De offentliganställda manliga intervjupersonerna ser det som mycket enklare att ta ut föräldraledighet och vara hemma med sjuka barn. Många hänvisar också till att lagstiftningen gör att man måste ta ut ett visst antal dagar om man inte ska förlora dem. Samtliga män är överens om att detta blivit mycket vanligare i deras yrke idag jämfört med tidigare.

Offentlig omsorg om barn och gamla

Eftersom förvärvsfrekvensen är hög för både kvinnor och män samtidigt som födelsetalen är relativt höga, finns det behov av en social infrastruktur som stöd för omsorgen om barn och gamla.

I alla tre kommunerna väljer man förskola framför familjedaghem i högre utsträckning än riksgenomsnittet, men det skiljer sig något mellan kommunerna. Den högsta andelen barn i familjedaghem finns i Knivsta och den lägsta andelen i Uppsala. För de flesta av de som intervjuats – och deras vänner och bekanta – är det självklart att barnen ska vara på dagis eller hos dagmamma.

Däremot finns det en skillnad mellan de manliga och kvinnliga intervjupersonerna när det gäller omsorgen om de äldre. På frågan om det är självklart bland deras vänner och arbetskamrater att de gamla ska tas om hand av det offentliga, svarar de manliga intervjupersonerna tveklöst ”ja”, medan de kvinnliga intervjupersonerna tvekar. De uttrycker en större osäkerhet om att äldreomsorgen är tillräckligt bra och att de, om möjligheten fanns, skulle önska att de kunde ta mer hand om sina egna äldre anhöriga.

Den som tjänar bäst bör väl arbeta mest?

Enligt rapporten Liv & hälsa år 2000 har invånarna i denna kommungrupp relativt svårt att få ekonomin att gå ihop. Över 20 procent har haft svårt att klara sina löpande utgifter. Siffran är högre än i de andra kommungrupperna i länet – med undantag av Heby där siffran är ännu högre. I första hand beror detta på den stora andelen unga människor – i Uppsala på studenterna.

På frågan om hur man bäst kan kombinera familj och arbete svarar många att det handlar om att kunna minska på arbetstiden. På frågan om vem som ska jobba heltid och deltid menar både de manliga och de kvinnliga intervjupersonerna att det bästa är om den som tjänar bäst jobbar mest.

Det osynligasteste.indd 21 08-06-11 23.36.14

Utifrån statistiska data visar detta sig i att det är kvinnorna som i huvudsak arbetar deltid. I början av 1990-talet hade kommunerna i denna grupp den jämnaste könsfördelningen när det gäller arbetstid. Det var inte enbart kvinnor som hade deltidsarbete, utan i viss utsträckning också männen. Förklaringen är delvis att män deltidsarbetar i samband med studier och i Uppsala är det fortfarande så.

Vem gör vad i hemmet? Rita och Alvar Grönberg från Knivsta diskuterar jämställdheten i vardagen och konstaterar att det till stor del är arbetssituationen som styrt uppdelningen av hemarbetet – Rita reser mycket i arbetet och Alvar pendlar till Stockholm.

Foto: Jörgen Hagelqvist, UNT.

När det gäller arbetsfördelningen i hemmet är den allmänna uppfattningen att hushållsarbetet i stort sett är jämnt fördelat men man gör olika saker. Kvinnor lagar mat medan män dammsuger och byter däck på bilen.

– Ja, om du ska snickra på huset, du kanske ska byta kök, du kanske måste renovera köket eller golv, tapetsera och sådant där, då tror jag att övervägande delen görs av män. Då finns det inte så mycket tid över för mannen att kanske stå och laga mat mitt i alltihop också, utan då blir det automatiskt att man… hjälps åt så blir det så och då kanske kvinnan lagar maten och städar istället.

Det osynligasteste.indd 22 08-06-11 23.36.16

En del tycker att det kanske ställs alltför stora förväntningar på männen att ta del i hushållsarbetet:

– Jag känner ibland, även om min fru kanske inte skulle hålla med, att jag har gått in mer i hushållet, medan kvinnorna inte har gått ut i lika stor utsträckning i garaget för att tvätta bilen och byta olja. På det sättet är det ju inte riktigt jämställt.

På frågan om hur man skulle se på en man som gör huvuddelen av hushållsarbetet, säger samtliga att de inte skulle se ned på honom för det. När det gäller uppfattningen om en kvinna som gör karriär så menar de kvinnliga intervjupersonerna att det uppfattas positivt, medan männen är mer neutrala och tycker att det går an.

Att leja bort en del av hushållsarbetet tycker de flesta kan vara i sin ordning, speciellt städning. Vad man inte skulle kunna tänka sig att leja bort är matlagning. Men männen är mer ambivalenta; någon menar att hans fru aldrig skulle tillåta något sådant. En annan reflekterar över ”pigdebatten”. Även om han vet att många har hjälp en gång i veckan, tycker han att det kostar och att det är lätt att hinna med att städa själv.

Som en allmän reflektion om arbetsdelningen i hushållet verkar de flesta tycka att det är bra som det är, men en viss oro kan man märka när intervjupersonerna talar om hur det är för den unga generationen. De är för mycket upptagna av att räkna på jämställdheten. Det blir för stressigt och för påfrestande. En annan uppfattning är att för unga ”kommer jämställdheten mer naturligt” när det gäller hemarbetet, medan utbildnings- och yrkesval inte verkar förändras lika naturligt.

Lönegapet stort trots små skillnader i utbildning

I Uppsala är andelen högutbildade män och kvinnor hög. Även i Knivsta är utbildningsnivån för både män och kvinnor högre än riksgenomsnittet medan den är lägre i Håbo. Trots att vi i denna kommungrupp har den minsta horisontella könsuppdelningen på arbetsmarknaden, är lönegapet stort fastän skillnaden i utbildningsnivåer är liten.

Medelinkomsten för Uppsalas och Knivstas kvinnor ligger på 75 procent av männens och i Håbo ännu lägre med 69 procent. Skillnaderna mellan kom-

Det osynligasteste.indd 23 08-06-11 23.36.16

munerna kan till en viss del förklaras av att andelen kvinnor och män i den lägsta inkomstklassen är högre i Uppsala.

Förvärvsfrekvensen i Uppsala är några procent lägre för både kvinnor och män jämfört med riksgenomsnittet – för ungdomar mellan 20 och 24 år är förvärvsfrekvensen drygt tio procentenheter lägre. Förvärvsfrekvensen i både Knivsta och Håbo är däremot högre än riksgenomsnittet för både kvinnor och män – det gäller alla ålderskategorier. Arbetslösheten i kommunerna ligger lägre än riksgenomsnittet för både män och kvinnor. Det gäller även ungdomsarbetslösheten.

De största branscherna på Uppsalas arbetsmarknad är handel och kommunikationer samt finansiell verksamhet och företagstjänster. I jämförelse med både länet och riket är betydligt färre sysselsatta inom tillverkning och utvinning. Utbildning och forskning har istället en mer framträdande roll i kommunen än i riket. För kvinnor är vård och omsorg samt utbildning den största arbetsmarknaden; där arbetar nära en tredjedel av kvinnorna i kommunen.

”

– Många kvinnor är målmedvetna redan i unga år, medan ytterst få män säger att ’nu ska jag ta ett typiskt kvinnodominerat arbete med dålig lön, sämre utvecklingsmöjligheter och taskig arbetsgivare.

Arbetsmarknaden för de bosatta i Knivsta och Håbo liknar i stort Uppsalas, men för män, som har sin arbetsplats i kommunen, är byggnadsindustri och tillverkning de största branscherna.

Lättare för kvinnor på otraditionella områden

Vid intervjuerna diskuterades könsuppdelningen i utbildningen. Många anser att det är lättare för kvinnor att ta sig in på ”manliga” områden än tvärtom. En ung kvinnas otraditionella val betraktas som ”läckert”, medan en ung man riskerar att få utstå negativ kompispåverkan. Han kan bli retad och få ”mjukisstämpel”. Flera tror att kvinnorna får det lättare på en mansdominerad utbildning, medan en man som väljer en kvinnodominerad utbildning blir mer ensam och utanför.

Det osynligasteste.indd 24 08-06-11 23.36.16

– Om du tar en tjej som väljer fordonslinjen så tror jag att killarna hjälper henne mer än om det är en kille som väljer vad vi nu ska ta, så tror jag tjejerna ser mer det som en konkurrens.

Det handlar också mycket om yrkets status och framtidsutsikter.

– Många kvinnor är målmedvetna redan i unga år, medan ytterst få män säger att 'nu ska jag ta ett typiskt kvinnodominerat arbete med dålig lön, sämre utvecklingsmöjligheter och taskig arbetsgivare'.

Könsblandad arbetsmarknad

Trots en könsuppdelad utbildning är könsintegreringen på arbetsmarknaden relativt stor. Många yrken är könsblandade och utan tydlig könsmärkning. Andelen kvinnor i tillverkningsindustrin är relativt hög och andelen män inom den offentliga sektorn motsvarande hög. Uppsala kommun är bland de mest jämställda i landet när det gäller sysselsättning inom den offentliga sektorn. Orsaken ligger i att det här finns många höga positioner inom den offentliga sektorn. Om man bryter ned sektorn på delsektorer visar sig ett könsuppdelat mönster.

Även om vi betraktar enskilda branscher, såsom jordbruk, handel, hotell och restaurang, samfärdsel, post och tele, banker och försäkringsinstitut, är könsfördelningen mindre ojämn än i andra kommuner i länet. Ändå uppstår skillnader mellan vad män och kvinnor gör. Varför det blir så kan de intervjuade inte svara på. En av de kvinnliga nyckelpersonerna menar att det är en kombination av skapade traditioner och ”vad kvinnor är bra på”:

– I grunden tror jag det finns ett större intresse bland kvinnor att ha den typen av jobb. Och det i sin tur gör att det blir lägre löner. Och då är det mindre intressant för män att ta sig till de verksamheter där det är lägre löner. Så det är en slags spiral på det sättet. Men i grunden tror jag ändå att det finns en skillnad i intresse, alltså som har med uppfostran och bakgrund och grundläggande strukturer att göra. Med vårdande och pedagogiskt arbete. Kanske också så att det finns en större skicklighet hos kvinnor att jobba med sådant, mer inkännande och empatisk förmåga att jobba med sådant, som gör att man söker sig till det.

Det osynligasteste.indd 25 08-06-11 23.36.16

De intervjuade kan inte se att det skulle vara något yrke som en kvinna eller man inte skulle kunna utöva. De tror inte heller att det skulle vara svårt att bryta mönstret. Att det skett en förändring är också alla överens om och de kan räkna upp många yrken där en utjämning skett. Numera är det inte ovanligt att se män i kassan på Ica, manliga sjuksköterskor, manlig dagis-, eller skolkökspersonal, och kvinnliga brandmän, målare, snickare, parkarbetare, poliser, rektorer, buss-, taxi- och lastbilschaufförer samt militärer. Intervjupersonerna har dock överlag lättare att hitta yrken där kvinnor kommit in på traditionellt manliga områden än tvärtom.

”

– Det är sannolikt värre att vara utbränd om man är man, då är man mer mysko. Då kanske man säger att man ’tänker för mycket’ eller ’känner efter för mycket’. Man jobbar nog längre innan man blir sjukskriven.

I detta genuskontrakt innehar kvinnor chefspositioner i såväl den offentliga som den privata sektorn i ungefär samma utsträckning som i riket generellt. I den offentliga sektorn är kvinnorna i majoritet bland cheferna, medan de utgör en knapp fjärdedel inom den privata sektorn. Sedan början av 1990-talet har det skett en utjämning genom att främst chefsbefattningar på mellannivå övergått från att vara manligt till att bli kvinnligt dominerade.

Om man studerar egna företagare med minst två sysselsatta kan man konstatera att fördelningen 75 procent män och 25 procent kvinnor är den vanligaste fördelningen både i Knivsta och i Håbo. Däremot har kvinnor en något lägre andel egna företag i Uppsala.

Bättre hälsa även om kvinnor pressar sig hårdare

Kommunerna med det modernistiska storstadskontraktet har överlag en bättre hälsosituation än riket i genomsnitt. Enligt utredningen Liv & Hälsa år 2000 så motionerar man också relativt mycket i kommunerna, speciellt i Uppsala. Ohälsotalet, mätt som antal sjukdagar per person och år, är lägre än riksgenomsnittet i Uppsala och Knivsta både för kvinnor och för män. I Håbo motsvarar ohälsotalet för kvinnor riksgenomsnittet.

Det osynligasteste.indd 26 08-06-11 23.36.16

Det finns olika uppfattningar om hur det är att vara sjukskriven kvinna eller man. En man menar att man är mer utsatt som man eftersom man förväntas vara stark.

– Det är sannolikt värre att vara utbränd om man är man, då är man mer mysko. Då kanske man säger att man 'tänker för mycket' eller 'känner efter för mycket'. Man jobbar nog längre innan man blir sjukskriven.

En kvinna framhåller istället att psykosociala problem är vanligare bland kvinnor eftersom de pressar sig hårdare. Ohälsan kopplas främst till antingen karriärstress eller korstryck från arbete och familj. Det är också fler kvinnor än män som förtidspensioneras i dessa kommuner.

– Kvinnor pressar sig hårdare än vad män gör. Därför är psykosociala problem större bland kvinnor. Beror inte bara på arbetet. För kvinnor är det helheten, för män arbetet. Kvinnor är sämre på att känna efter.

Uppsala, Knivsta och Håbo ingår i Storstockholms arbetsmarknadsregion, vilket innebär att pendlingen är omfattande. Dubbelt så många män som kvinnor pendlar över länsgränsen, i första hand till Stockholms län. I Knivsta och Håbo pendlar kvinnor i högre utsträckning till andra kommuner i länet, främst Uppsala, medan män främst pendlar till andra län, främst Stockholm. För familjer där mannen arbetar i Stockholm och kvinnan i Uppsala, verkar dessa pendlarkommuner vara attraktiva boendealternativ som medför likartad pendlingstid för båda.

Vid sidan av arbetet och familjen finns också ett föreningsliv och ett offentligt liv som kan visa på vissa könsmässiga skillnader i vardagslivet i kommunerna. Här ger varken tidigare analyser av genuskontrakt eller JämIndex någon vägledning, utan vi är hänvisade till intervjuer.

På frågan om hur föreningslivet ser ut i kommunen anser man att en stor del av idrotten är könsblandad, det gäller både fotboll, innebandy, friidrott och handboll, även om ridning huvudsakligen är en tjejsport och ishockey huvudsakligen en killsport. De allra flesta menar att föreningslivet är mer jämställt än arbetslivet och man har svårt att tänka sig någon förening som skulle ha problem med att ta emot någon på grund av könstillhörighet – möjligen dartklubben och syjuntan.

Det osynligasteste.indd 27 08-06-11 23.36.16

Alltmer jämställt i politiken

I dessa tjänstebaserade storstadskontrakt är det lokala politiska livet lika mycket en kvinnlig som en manlig angelägenhet. Kommunerna har en högre kvinnlig representation i såväl kommunfullmäktige som kommunstyrelsen jämfört med riksgenomsnittet. Vid mätningen 1998 närmade sig Uppsala 50 procent, medan Håbo släpade efter. Denna fördelning gällde fortfarande efter valet 2002, och Uppsala och Knivsta är avsevärt mer jämställda än riket i genomsnitt.

De intervjuade kan rätt lätt nämna en politiker som varit särskilt aktiv och både manliga och kvinnliga intervjupersoner nämner främst kvinnliga namn. De flesta kan inte tänka sig att det är någon skillnad mellan vilka politikområden som män respektive kvinnor får ansvar för. De kan inte heller tänka sig att det skulle finnas politiska frågor som det skulle vara svårare för en kvinnlig politiker att få stöd för. De är också ganska säkra på att det har blivit alltmer jämställt i politiken.

De intervjuade ombads också nämna namnet på en ”lokal hjälte” och motivera varför. Här kom det upp namn på idrottsmän, näringslivsföreträdare, vetenskapsmän, konstnärer och författare. De kunde vara en person vars berömmelse grundlades för flera hundra år sedan eller en nu verksam person, men gemensamt var att de alla är män. På frågan om det finns någon kvinnlig hjälte, föreslogs endast ett namn: Golfstjärnan Annika Sörenstam med rötter i Bålsta.

Man tror att det råder jämställdhet på många områden

De intervjuade påpekar visserligen att det finns vissa könsmässiga skillnader, men tycker samtidigt att det råder jämställdhet på många områden, i första hand inom föreningslivet och familjelivet och därefter inom arbetslivet.

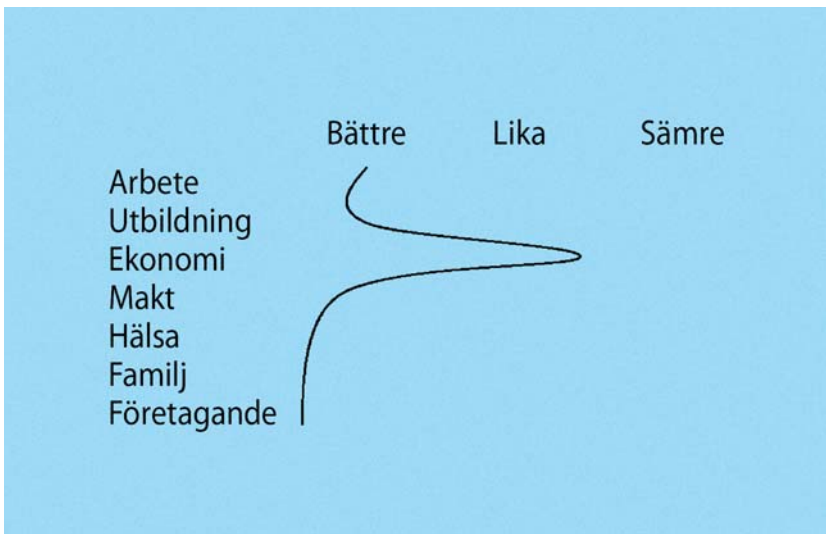
> *– När du pratar jämställdhet så upplever jag det ju som ganska jämnt fördelat. Jag ser t.o.m. att företagsledningarna är ganska blandade. Så jag kan inte se någonstans där det borde bli mer jämställt eller rättvisare mellan män och kvinnor.*

Man reflekterar inte närmare över förhandlingsgapet i termer av ojämställdhet eller orättvisor. I den mån man tycker sig kunna se skillnader i sysselsättnings-

Det osynligasteste.indd 28 08-06-11 23.36.16

mönster beror det inte så mycket på fysiska skillnader mellan män och kvinnor utan mer på ekonomiska förhållanden. Män är mer känsliga för lönenivå när de väljer yrke och vem som arbetar deltid beror på vem som tjänar minst i hushållet.

Det tjänstebaserade storstadskontraktet kan schematiskt illustreras som i följande figur:

Det tjänstebaserade storstadskontraktets profil i Uppsala län 2006. Kurvlinjen i denna schematiska figur illustrerar att kommunerna i det tjänstebaserade kontraktet är bättre än genomsnittet för alla variabler utom ekonomi där det är lika med genomsnittet.

Den statistiska bilden av kommunerna i denna grupp visar alltså på att det är mer jämställt än i andra delar av länet för flera variabler. Det hindrar inte att det finns könsmässiga skillnader i yrkesliv och vardagsliv. Tydligast syns dessa när det gäller ekonomi (lönegap) där man inte är bättre än genomsnittet för landet. Två av kommunerna i gruppen är typiska pendlarkommuner och antingen pendlar man till Uppsala eller till Stockholm. Det innebär att dessa kommuners genuskontrakt till stor del bestäms av näringslivet i de kommuner man pendlar till. Kommunernas egna arbetsmarknader utgörs huvudsakligen av skola och omsorg och är därmed främst kvinnodominerade verksamheter.

Det osynligasteste.indd 29 08-06-11 23.36.18

Landsbygdsbaserat brukskontrakt

De fyra kommuner – Östhammar, Tierp, Älvkarleby och Heby – som visar ett mer traditionellt genuskontrakt, utmärks av en åldrande befolkning och en könsmässig obalans genom att unga kvinnor flyttar från regionen i högre utsträckning än män. Dessutom har kommunerna en lägre andel personer med invandrarbakgrund än i riket som helhet. Arbetsdelningen mellan män och kvinnor är bland de största i landet, trots närheten till de storstadsorienterade kommunernas genuskontrakt. Förhandlingsgapet är både djupt och brett.

Kvinnomaktutredningen identifierade ett antal regioner som hade genuskontrakt som kan sägas vara traditionella. De utgjordes huvudsakligen av samhällen präglade av småindustri, skogsbruk, lervaruindustri, träindustri och järn- och stålindustri. I dessa samhällen deltar kvinnor i mindre utsträckning i det politiska livet och en stor del av den sociala infrastrukturen sköts privat främst inom familjen. Kvinnors deltidsarbete är omfattande, liksom segregeringen på arbetsmarknaden. Lönegapet mellan könen är stort. Även om det skett förändringar kan man se att detta mönster består i viss utsträckning.

Den tidigare analysen från 2000 placerar de fyra nordligaste kommunerna i länet – Tierp, Östhammar, Älvkarleby och Heby – bland de cirka 100 kommuner i landet som kännetecknas av ett huvudsakligen traditionellt kontrakt. Det utmärks av låg kvinnlig representation i den lokala politiken, stora skillnader i förvärvsfrekvens och medelinkomst mellan kvinnor och män, en högre utbildningsnivå bland kvinnor än bland män, tidig familjebildning och höga födelsetal bland unga kvinnor. Dessutom finns det fler ogifta män än kvinnor.

Till skillnad från tjänstekontraktskommunerna är de utflyttningskommuner med negativt flyttningsnetto. På senare år har dock flyttningsnettot i t.ex. Älvkarleby, övergått till ett positivt netto. Det är fler personer som flyttar till kommunen än som flyttar därifrån.

Det utmärkande draget i detta genuskontrakt är alltså att uppdelningen är relativt stor och att kommunerna ligger långt ner på JämIndex lista. Allra

Det osynligasteste.indd 30 08-06-11 23.36.18

Pernilla Lundgren, fotbollsspelare i Film, här på jobbet vid Österby Gjuteri i Österbybruk. Foto: Hans E Ericson, UNT.

sämst placerar sig Tierp på plats 248, därefter kommer Älvkarleby på plats 241, Heby på plats 225 och Östhammar på plats 182. Älvkarleby låg tidigare på plats 287 av 290 och har alltså flyttat upp på rankinglistan.

Arbetsmarknaden i dessa kommuner har generellt låg lönenivå. En sådan lönestruktur innebär att män är mer benägna att utnyttja föräldradagar. Uttaget av föräldraledighet ligger i dessa kommuner över riksgenomsnittet. Just fäders relativt stora uttag av föräldradagar är tillsammans med en jämförelsevis hög andel kvinnliga egenföretagare de positiva faktorer som har förbättrat Älvkarlebys placering i JämIndex.

När det gäller befolkningens sammansättning finns många äldre och kvinnor utgör flertalet över 80 år. Jämfört med riket finns det en något högre andel barn i skolåldern. Även om födelsetalen är relativt höga har kommunerna ett negativt födelsenetto, dvs. det dör fler personer än det föds.

Det osynligasteste.indd 31 08-06-11 23.36.19

Andelen utrikes födda är numera liten i kommunerna och understiger riksgenomsnittet. I ett längre tidsperspektiv kan man däremot säga att dessa kommuner under århundraden haft en omfattande arbetskraftsinvandring.

Jämnare fördelning av föräldraledighet

Männen i Älvkarleby har ökat sitt uttag av föräldrapenning och den tillfälliga föräldrapenningen fördelas enligt jämställdhetsnormen 40/60. Det gör att Älvkarleby nu ligger så högt som plats 33 när det gäller just den faktorn. Även i de andra tre kommunerna är det numera ganska vanligt att män tar ut tillfällig föräldrapenning.

Även här vittnar våra kvinnliga intervjupersoner om att det inte går att kombinera småföretagande och sjuka barn. Man har fått lösa det på annat sätt. Precis som i de andra kommunerna i länet menar de offentliganställda männen att de ofta tar ut föräldradagar när barnen är sjuka.

Medelåldern för förstföderskor i dessa kommuner är 27 år vilket är en relativt låg ålder jämfört med riksgenomsnittet. Födelsetalet för gruppen 16–25 år är också högre än i tjänstekontraktskommunerna – förutom för Heby som ligger på nästan samma låga nivå som Uppsala. Tidigt barnafödande är allra vanligast i Älvkarleby.

Traditionella mönster i omsorgen förändras långsamt

Närmare 80 procent av barnen är inskrivna i kommunal omsorgsverksamhet. När det gäller fördelningen mellan förskola och familjedaghem är cirka 13 procent av barnen i Tierp och Östhammar placerade på familjedaghem, dubbelt så hög siffra som riksgenomsnittets sju procent. I Älvkarleby har man drastiskt minskat andelen platser i familjedaghem från 20 procent 1999 till nu cirka fem procent.

De allra flesta av de intervjuade anser att det är självklart att barnen ska vara på dagis eller hos dagmamma och de tror att vänner och bekanta har samma uppfattning. Men både de manliga och kvinnliga intervjupersonerna är mer osäkra när det gäller den offentliga äldreomsorgen.

I dessa kommuner har man en något lägre andel av offentlig äldrevård vilket innebär att anhörigvården är större än i tjänstekommunerna. En tidigare stu-

Det osynligasteste.indd 32 08-06-11 23.36.19

die visar att inom just de traditionella genuskontrakten var andelen äldre som togs omhand av familjemedlemmar högst. Jämställdhetspolitiska utredningen konstaterar att antalet anhöriga som vårdar utan ekonomiskt stöd är större idag än för 20–25 år sedan.

Utredningen konstaterar också att 70 procent av dem som svarar för anhörigomsorgen är kvinnor. Flera intervjuade menar att det fortfarande finns förväntningar på att barnen ska ta hand om sina äldre föräldrar men att det är en traditionell syn som inte riktigt fungerar i dag.

– Ja, som samhället är uppbyggt idag. Förut så bodde man ju på gårdar och hade alla nära och kära omkring sig. Det funkar ju inte riktigt så idag. Börjar de bli sjuka och riktigt dåliga då finns det inte utrymme för en barnfamilj att ta hand om sin gamla mor eller far idag. Självklart att man hjälper till och ställer upp så mycket man kan, men det går ju inte att vara hemma hela dagarna för att ta hand om dem.

Sammanfattningsvis finns det en något högre andel av befolkningen som utnyttjar privata alternativ för såväl barnomsorg som äldreomsorg i dessa kommuner jämfört med övriga riket. Privata alternativ innebär obetalda alternativ, inte marknadslösningar som kan finnas i storstadskontraktets kommuner.

Det blir bättre i nästa generation

Enligt studien Liv & hälsa år 2000 har befolkningen i dessa kommuner ganska lätt att få ekonomin att gå ihop, bortsett från Heby, där situationen är mycket mer ansträngd. I Heby är det fler än 25 procent av vuxna invånare som har svårt att klara löpande utgifter, medan motsvarande siffra i de övriga kommunerna ligger under 20 procent.

Både män och kvinnor är i stort sett överens om att männen arbetar heltid och kvinnorna deltid. De flesta menar att det beror på att kvinnojobben är deltid inom sjukvård, handel och flera andra branscher. Detta anser man också vara en viktig förklaring till kvinnors lägre andel av mäns löner. En vanlig uppfattning är dessutom att många kvinnor skulle vilja jobba heltid om de bara erbjöds den möjligheten.

Den tydliga könsfördelningen av deltidsarbetet får också stöd i statistiken. Studien från 1990 visar att deltidsarbetet i dessa kommuner var en kvinnlig

Det osynligasteste.indd 33 08-06-11 23.36.19

arbetsmodell i högre utsträckning än vad det är i riket i allmänhet. Detta mönster består fortfarande.

Uppfattningen om fördelningen av hushållsarbetet varierar. Några kvinnor vill nog tro att det har blivit jämställt nu. Andra tänker att det mest är så att man gör det man är bra på:

– Jag tror att det är lite så fortfarande. Fast många grabbar lagar maten och de fixar och donar med barn så att det är så jämställt så. Så de gör det de är bra på och så var det ju förr, men då var det andra saker de gjorde. Som när jag gifte mig, han har tvättat bilen och klippt gräsmattan. Det har varit saker jag inte har tyckt om så det har varit så naturligt att jag gör det jag är bra på och tycker om och han gör det han är bra på. /…/ Jag tror att förr då var karlarna lite bortskämda. De behövde ju inte om de inte ville, de behövde inte ens prova.

Även bland männen är åsikterna skiftande. De flesta menar att det finns en uppdelning så att kvinnor gör mer hemma, men flera har förhoppningar om att den nya generationen kommer att bli bättre på detta. En kvinna ser traditionens roll:

– Det är inte så väldigt vanligt, det tror jag inte. Vi har fortfarande den här bruksmentaliteten.

– Och det betyder också att…?

– Att kvinnor gör mer. De yngre har blivit lite bättre på det där faktiskt.

Kvinnorna tänker också att det skulle vara helt i sin ordning för en kvinna att göra karriär, men några av de manliga intervjupersonerna är lite mer tveksamma, särskilt om det sker på bekostnad av barnen.

– Det är nog inget konstigt om man inte försakar barnen. Då är det klart att man reagerar om barnen får stå tillbaka om man ska göra karriär, men då tror jag inte att det spelar någon roll om det är en kvinna eller en man.

– Den yngre generationen tror jag inte har några bekymmer med det alls, men den äldre kanske tycker att hon är egoistisk och inte bryr sig om sin familj.

Det osynligasteste.indd 34 08-06-11 23.36.19

Intervjupersonerna är tveksamma till om det är särskilt jämställt när det gäller arbetsfördelningen i familjelivet även om de flesta tror att det har blivit bättre nu jämfört med förr. Men en kvinna menar att det nog är mer traditionellt.

– Jag tycker att det kanske är olika så här mer ute på landet. Att det är mer som förr, jag kan inte säga riktigt vad. Men det kanske är mer vanligt i städerna att man delar allting mer lika. Där kan tjejer göra så mycket mer, det finns mera fritidssysselsättningar, säg i Gävle, än vad det finns här. Jag bor ju en mil härifrån och där finns ju ingenting om du är ung tjej.

De manliga intervjupersonerna menar framför allt att det är familjerna själva som måste bestämma vad de tycker är en jämställd fördelning. Det är inte säkert att det är en fördelning 50/50. Men det är klart att man ska ta gemensamt ansvar för hus och familj.

Stort lönegap och segregerad arbetsmarknad

Även om utbildningsnivån är jämförelsevis låg i dessa kommuner har kvinnor högre utbildning än män. Trots den högre utbildningen har kvinnor relativt låga löner och lönegapet, som mäter skillnaden mellan mäns och kvinnors löner, är större än i riket generellt, även jämfört med de övriga kommunerna i länet. Kvinnors löner är ungefär 71 procent av männens mot riksgenomsnittets 75 procent. Det finns också procentuellt sett fler kvinnor i de lägsta löneskikten jämfört med riket.

”

– Könsrollerna byggs upp redan på dagis.

När det gäller arbetsmarknadsanknytningen har män en högre och kvinnor en lägre förvärvsfrekvens jämfört med riksgenomsnittet. Här avviker Östhammar från de övriga kommunerna på så vis att också kvinnor har en högre förvärvs-frekvens än riksgenomsnittet.

Unga människor förvärvsarbetar i högre utsträckning än i riket och särskilt i högre utsträckning än ungdomar i andra delar av länet. Sysselsättningen bland män under 24 år ligger på över 70 procent, jämfört med länets 52 procent. För unga kvinnor är motsvarande siffror över 60 procent jämfört med 46 procent för länet. Men samtidigt, på grund av att inte lika många söker utbildning och andra alternativ, är ungdomsarbetslösheten väsentligt högre jämfört med både riket och länet.

Det osynligasteste.indd 35 08-06-11 23.36.19

Av intervjuerna framgår att utbildningsplanerna är mycket könsspecifika: Killarna väljer praktiska och hantverksinriktade program och tjejerna väljer vårdprogram och framför allt teoretiska program. De flesta anger tradition, förebilder (föräldrar), lönenivåer, intresse och den lokala näringslivsstrukturen som förklaring.

– Könsrollerna byggs upp redan på dagis.

Här tror också flera av intervjupersonerna, till skillnad från södra länsdelen, att det är lättare för killar att gå ett ”tjejprogram” än för tjejer att gå ett ”killprogram”. De kvinnliga intervjupersonerna tror att tjejerna blir glada om det kommer in killar i deras utbildning, medan killarna kan känna sig mer hotade. De manliga intervjupersonerna tror att tjejerna får det tuffare, kanske på grund av männens behov av att upprätthålla statusen.

”

– Vi gräver fjärrvärme här utanför mig och det är bara en massa gubbar, grävmaskiner och lastbilar. Och så sitter det en tjej på 25 år och kör ut med den här jättebulldozern, det tycker jag är häftigt. Hon är alltid flashig i håret och spejsig och så.

– Jag vet inte. Vi killar är kanske lite mer rädd om vårt, rädd att släppa in dem kanske, jag vet inte. Lite så kan man höra när det är folk, eller tjejer, som ska in i vårt yrke också så är det många som tar fram klorna direkt.

Nettopendlingssiffrorna är negativa för både män och kvinnor i alla kommu-nerna i detta kontrakt. Det är fler som pendlar ut ur kommunen för att arbeta än som pendlar in. Den största utpendlingen går till Uppsala. Som väntat är det fler män som pendlar än kvinnor och skillnaden är särskilt stor när det gäller in- och utpendling över länsgränserna.

Den horisontella segregeringen mellan könen på arbetsmarknaden är en av dessa fyra kommuners absolut svagaste jämställdhetspunkter. Enligt JämIndex placerar de sig långt ned i rangordningen. Östhammar ligger på plats 227, Tierp på plats 259, Älvkarleby på plats 257 och Heby på plats 249. Män-

Det osynligasteste.indd 36 08-06-11 23.36.19

Sjuksköterskan Johan Inghammar, pappaledig med sin tredje dotter Marta. Foto: Johannes Borgegård

nen dominerar branscherna tillverkning/utvinning och byggindustri i ännu högre utsträckning här än i den södra länsdelen, och den offentliga sektorn domineras i ännu högre utsträckning av kvinnor. Även om handel och kommunikation, liksom personliga och kulturella tjänster, är de som är mest jämt fördelade andelsmässigt, utgör de en ganska liten del av arbetsmarknaden.

På frågan om den könsuppdelade arbetsmarknaden anser flera av de intervjuade att uppdelningen kommer ”automatiskt”. Det är tradition och vanor som styr valet av arbete. Det är inte så genomtänkt och man tar det som erbjuds om man vill bo kvar. De andra flyttar härifrån.

Men det vore bra om det blev mer jämnt, både för verksamheterna och för kvinnorna och männen, det tycker både män och kvinnor. Framför allt skulle

Det osynligasteste.indd 37 08-06-11 23.36.21

det vara bra om det kom in fler män i vården, för att det är ett tungt arbete och för att många patienter skulle uppskatta det. Men det kan också vara bra med kvinnor i de tuffaste manliga yrkena, menar en av kvinnorna:

– Vi gräver fjärrvärme här utanför mig och det är bara en massa gubbar, grävmaskiner och lastbilar. Och så sitter det en tjej på 25 år och kör ut med den här jättebulldozern, det tycker jag är häftigt. Hon är alltid flashig i håret och spejsig och så.

Men man är osäker på om det har skett någon större förändring. Kanske har det blivit något fler män på dagis och i vården och fler kvinnor i politiken, industrin och som chefer och chaufförer.

– Det är väl lite inrotat i det fallet när det gäller vår kommun. Vi kommer inte så långt vi kvinnor. Ändå har vi haft ett kvinnligt kommunalråd men nu är det manligt igen.

Den vertikala segregeringen på arbetsmarknaden är också stor, men det har blivit något vanligare att kvinnor är chefer inom det privata näringslivet. Trots det ligger de fyra kommunerna efter riket i övrigt när det gäller ledande positioner i den privata sektorn. Däremot är kvinnornas dominans inom den offentliga sektorn mycket stor. Chefskap inom offentlig sektor innebär huvudsakligen skola och omsorgsverksamhet.

Äldre befolkning bidrar till större ohälsotal

Hälsoläget i de fyra kommunerna är sämre än i den södra delen av länet. Andelen förtidspensionärer är högre, framför allt bland kvinnor, och ohälsotalen är högre jämfört med både riksgenomsnittet och länet. Åldersstrukturen med en förhållandevis äldre befolkning är åtminstone en förklaring men även arbetsmarknadens struktur är sannolikt en bidragande orsak.

De flesta intervjupersoner är medvetna om att ohälsan är stor och anser att den hänger samman med otrivsel på jobbet, förslitningsskador, stress till följd av dubbelarbete och arbetslöshet. Men orsakerna ser man också hos individerna själva.

– Det är för dåligt. Det är helvete för dåligt rent ut sagt. Det är för mycket människor som är alldeles för överviktiga, de röker, de rör sig för lite. Det är

Det osynligasteste.indd 38 08-06-11 23.36.21

ett jättetickande samhällsproblem. Det är inte många procent av befolkningen i kommunen som dagligen motionerar eller som motionerar tre, fyra gånger i veckan.

Även studien Liv & hälsa år 2000 ger besked om att man i denna kommungrupp motionerar i liten utsträckning – minst i Heby – och att andelen med långvarig sjukdom är högre än i södra länsdelen.
När det gäller föreningslivet i regionen så anser kvinnorna att det finns en könsmässig uppdelning. Män och killar håller på med ishockey, innebandy, bowling, bangolf och fiske, medan kvinnor och tjejer håller på med gymnastik, dans, teater och ridning.

– Själv går jag på vattengympa och där går det inte en enda karl. De kanske tycker det är töntigt. Hockeyn är väl fortfarande herrdominerad. Det fanns ett tjejlag med jag vet inte om det är kvar. Fotbollen är 50/50. Går du på teater är det lite mer damer som gör det. Herrarna går matlagningskurser, det tror jag inte finns för damer.

De manliga intervjupersonerna tror däremot att det är ganska jämnt fördelat. De exemplifierar med fotboll och bandy. Ett problem är att kvinnorna, när de kommer in i manliga föreningar, får ta hand om städning, kaffekokning och korvförsäljning. I många sammanhang tror intervjupersonerna att de flesta skulle uppskatta en uppluckring av könsuppdelningen i föreningslivet.

Brott mot traditionen har skapat jämnare könsfördelning

Näringslivsstrukturen i regionen har inneburit en stabil majoritet i den lokala politiken. Könsfördelningen var relativt jämn, både i fullmäktige och kommunstyrelse och något bättre än i riket. Samtidigt kan man se att den tidigare jämna könsfördelningen bytts mot en större dominans av män i Tierp efter valet 2003. Förändringen var genomgående i alla partier.

I de kommuner som identifierades som traditionella i studien från 1990 var den kvinnliga representationen i kommunfullmäktige liten för alla partier. Före ”varannan damernas”-reformen syntes ett tydligt regionalt mönster i lokalpolitiken. Det var således inte den politiska majoriteten som sådan som avgjorde könsfördelningen, utan den lokala traditionen och det lokala politiska klimatet.

Det osynligasteste.indd 39 08-06-11 23.36.21

Men även om fördelningen är jämn på kommunfullmäktigenivå, betyder det ändå inte nödvändigtvis mer inflytande för kvinnor.

– I fullmäktige är det ganska jämnt. Männen kan inte slå igenom. Men tyvärr är väl fullmäktige kört när ärendena kommer dit. Besluten är fattade innan, på förgruppsmöten.

På frågan om de intervjuade kan nämna en lokal hjälte dominerade idrottsliga insatser. Men även att vara författare eller ”nöjespappa” kan göra en till hjälte. Nyckelpersonerna nämner artisten Lars-Åke ”Babsan” Wilhelmsson, hockeymålvakten i NHL, Johan ”Honken” Holmqvist, samt ”nöjespappan” Kjell Danielsson, aktiv på 1960-talet. Liksom i södra länsdelen är det nästan bara män som omnämns som hjältar. Några av kvinnorna tyckte att det var lite genant. På en direkt fråga tänker en manlig nyckelperson efter en stund och nämner sedan en av landets första kvinnliga riksdagsledamöter.

– Ja, det är ju Eivor Wallin. Kommunen var först med skolbespisning tack vare henne. En eldsjäl, idealist och samhällsbyggare som har inspirerat mig mycket.

Långt från jämställt samhälle

I dessa kommuner med traditionellt genuskontrakt finns både orter med mer klassisk bruksstruktur som Skutskär, Söderfors, Karlholm, Österbybruk och Gimo, och rena industriorter såsom Tierp och Forsmark, samt mer utpräglade jordbruks- och kustsamhällen. Östhammar är också en utpräglad turistkommun genom sitt kustläge. Man kan alltså notera att kommunerna sinsemellan har lite olika förutsättningar. Speciellt avviker Östhammar genom större förutsättningar att utveckla tjänstesektorn, främst inom turismen.

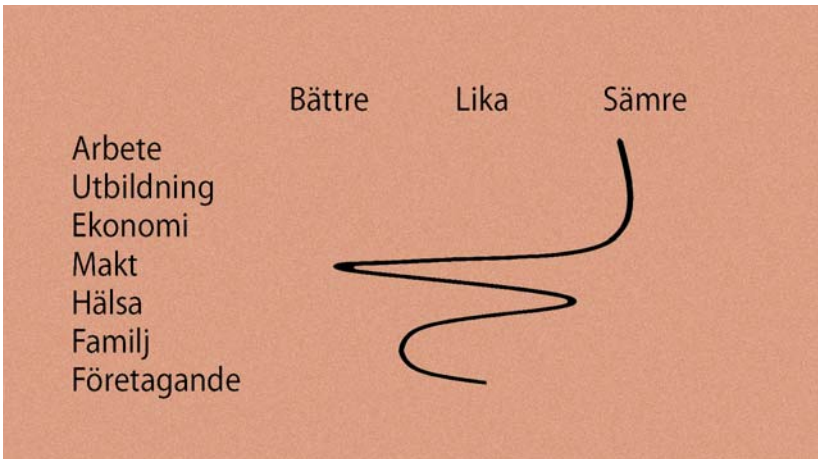
Likväl är den samlade bedömningen att kommunerna befinner sig ganska långt från att vara jämställda samhällen. Den könsmässigt mest ojämna situationen återfinns inom arbetsmarknaden. Män har en högre förvärvsfrekvens än kvinnor, högre medelinkomst, men lägre utbildningsnivå.

Kvinnorna har högre ohälsotal och fler förtidspensioneringar än män och jämfört med kvinnor i andra delar av landet. Samtidigt har det skett vissa förändringar, främst att ansvaret för familj och barn har utjämnats mellan könen. Uttaget av tillfällig föräldrapenning närmar sig en jämn fördelning.

Det osynligasteste.indd 40 08-06-11 23.36.21

Mödrarna är yngre än genomsnittet, men får inte fler barn än de som senarelägger sitt barnafödande. Ungdomar börjar också arbeta vid tidigare ålder, men förvärvsfrekvensen för den arbetsföra befolkningen sjunker tidigare än i den södra länsdelen. Då kommunerna har en hög andel äldre finns det sammantaget en stor andel av befolkningen utanför arbetsmarknaden.

I en schematisk bild kan alltså genuskontraktet i dessa kommuner beskrivas så här:

Det traditionella brukskontraktets profil i Uppsala län 2006. Kurvlinjen i denna schematiska figur illustrerar att kommunerna i det landsbygdsbaserade brukskontraktet är sämre än genomsnittet för flera variabler men ligger lika med genomsnittet för variablerna makt, familj och företagande.

Det osynligasteste.indd 41 08-06-11 23.36.21

Agrarindustriellt genuskontrakt

Enköpings kommun kan karakteriseras som ett agrarindustriellt kontrakt, mitt emellan ett traditionellt jordbrukssamhälle och ett modernistiskt industrisamhälle. Enköping är i de flesta avseenden en medelvärdeskommun när det gäller jämställdhet och relationen mellan män och kvinnor i Enköping liknar många kommuner i landet. Förhandlingsgapet i detta agrarindustriella genuskontrakt har både avsevärd bredd och påtagligt djup, men utmärks inte av några extremvärden i något avseende. En skillnad kan man se mellan den agrara landsbygden och den industriella staden.

I Kvinnomaktutredningen identifierades ett antal regioner som hade genuskontrakt som i vissa fall liknade de traditionella, men som samtidigt avvek i andra sammanhang. Det var jord- och skogsbygder där kvinnor i högre utsträckning deltar i det politiska arbetet och där skillnaden mellan män och kvinnor är mindre än i de traditionella kommunerna, trots att de är verksamma i jord- och skogsnäringar eller industrinäringar.

I studien från 2000 placeras Enköping i en grupp som utmärks av stora skillnader i fråga om förvärvsfrekvens och medelinkomst, lågt manligt uttag av föräldraledighet, hög fruktsamhet bland unga kvinnor och färre ogifta kvinnor än män. I dessa avseenden liknar kommunen andra landsbygdskommuner. Men genom att kommunen samtidigt har en god representation i kommunfullmäktige och en utbildningsnivå och förvärvsfrekvens som är relativt lika mellan könen, placeras Enköping i en kategori som betraktas som mer otraditionell än övriga landsbygdskommuner.

Detta mönster består och man kan betrakta det som ett agrarindustriellt kontrakt, mitt emellan ett traditionellt jordbrukssamhälle och ett modernistiskt industrisamhälle. Kommunen placerar sig på plats 98 i JämIndex, dvs. i den övre delen av rankingskalan. När det gäller jämställdhet i fråga om utbildning, förvärvsarbete, arbetsmarknad, uttag av föräldrapenning, politisk representation och kvinnliga chefer ligger Enköping på ett medelvärde. När det gäller kvinnliga chefer ligger kommunen bättre till än genomsnittet, medan inkomsterna är mer ojämnt fördelade i kommunen jämfört med rikets genomsnitt.

Det osynligasteste.indd 42 08-06-11 23.36.21

Enköping med cirka 38 000 invånare är storleksmässigt en medelstor kommun i länet. Kommunen har sedan 2000 ett litet födelseöverskott och ett positivt inflyttningsnetto. Det är något fler kvinnor än män som flyttar till kommunen, medan det är aningen fler män än kvinnor som flyttar från kommunen. När det gäller ungdomarna är det dock framför allt kvinnorna som flyttar, både in och ut ur kommunen. Enköping ligger några procentenheter under riksgenomsnittet när det gäller utrikes födda personer.

Förhandlingsgapet i detta agrarindustriella genuskontrakt har både avsevärd bredd och påtagligt djup, men utmärks inte av några extremvärden i något avseende. Man kan alltså säga att som relationen är mellan män och kvinnor i Enköping, så är det i många kommuner i landet.

Den näringslivsbas som ut-märker sysselsättningen, med ett relativt välmående slättbygdsjordbruk och en framgångsrik verkstadsindustri, återfinner vi också i många andra kommuner i landet. Värt att notera är också att man gärna hänvisar till de gamla traditionella strukturerna i näringslivet när man ska förklara varför situationen ser ut som den gör i kommunen.

Valet av omsorg en ekonomisk fråga

Uttaget av föräldradagar vid barns födelse motsvarar riksgenomsnittet, men när det gäller uttag av tillfällig föräldrapenning, visar JämIndex att Enköping i denna variabel rankas lägre än för någon annan variabel. De intervjuade offentliganställda männen anser emellertid att det är lätt att ta ut föräldradagar när barnen är sjuka. Det är många som gör det och det anses helt naturligt idag, men kanske inte för tio år sedan. Det har alltså skett en förändring härvidlag. De företagande kvinnorna vittnar också här om att det inte är lätt för en småföretagare att vara hemma med sjuka barn.

> *– Nej, det är det inte. Jag anser att det beror på att det är så många som blir drabbade av det, så i mitt fall har det faktiskt varit så att det alltid varit min man som har varit hemma. Det beror ju på att han har kunnat sköta sitt jobb hemifrån med telefon och dator och det har ju inte jag kunnat göra.*

Också när det gäller ålder för familjebildning och barnafödande, placerar sig Enköping mellan de andra två genuskontrakten i länet.

Det osynligasteste.indd 43 08-06-11 23.36.21

Det är självklart att barnen ska vara på dagis och att föräldrarna förväntas ta lika mycket hand om barnen. Man tror att de flesta löst omsorgsfrågan genom att mamman jobbar deltid. Att en småbarnsmamma jobbar heltid är nog inte så vanligt, men att hon är hemma på heltid är ännu ovanligare. Vilka beslut man fattar kring detta uppfattas som en ekonomisk fråga.

”

– Vi gör mycket tillsammans, men jag är den som är borta längst på dagarna, så det är han som får ta tvätten t.ex. när han kommer hem någon timme tidigare än mig. Jag tror faktiskt att när man lyssnar runt så är det nog lite så. Vi har slutat att skämma bort våra män.

– Man vill inte sänka sin standard när man väl har höjt den. När jag tittar tillbaka på när jag var barn och min mamma var hemmafru ända tills vi flyttade hemifrån kan jag känna att jag ville ha det lite bättre. Och har man då höjt sin standard så är man nog inte beredd att sänka den.

När det gäller omsorgen om de äldre kan man ana en viss tveksamhet. Intervjupersonerna är överens om att de bör tas omhand av det offentliga, men man är lite osäker på om vården är tillräcklig och bra.

– Det är ju så det har blivit. Folk har inte tid att ta hand om sina egna. Det finns en del som gör det, men de klarar ju inte boendet själv. Man flyttar ju inte ihop med sin 90-åriga mamma utan då blir det någon inrättning någonstans.

En mellanplacering i ekonomi och arbetsdelning

Deltidsarbete är något vanligare för kvinnor i detta genuskontrakt än riksgenomsnittet. Även i detta avseende är man här mitt emellan de övriga genuskontrakten i länet. I studien från 1990 ser vi att Enköping hör till den grupp av kommuner som ligger i mellanskiktet när det gäller fördelningen av deltidsarbete. Mönstret består alltså även idag.

Enligt Liv & hälsa år 2000 är den ekonomiska situationen liknande den för kommunerna med brukskontrakt. Andelen som har svårt att klara de löpande utgifterna är under 20 procent och lägre än i det tjänstebaserade stor-

Det osynligasteste.indd 44 08-06-11 23.36.22

stadskontraktet. Intervjupersonerna är också överens om att det är mycket ovanligt att män arbetar deltid. Däremot arbetar kvinnor deltid inom vård och omsorg där det huvudsakligen finns deltidstjänster.

Även inkomstmässigt håller Enköping sin mellanplacering. Kvinnornas medelinkomst ligger mellan medelinkomsten i kommuner med tjänstekontrakt och brukskontrakt. Männens medelinkomst varierar mer inom de olika genuskontrakten och i Enköping motsvarar de inkomsterna i kommuner med brukskontrakt.

Enigheten är stor bland intervjupersonerna i Enköping att man fördelar hushållsarbetet jämnt i hemmet. Visserligen gör man olika saker, men uppdelningen följer inte nödvändigtvis traditionella mönster, och man har ett gemensamt ansvar. Det är ingen tvekan om att jämställdheten är norm även här.

– Vi gör mycket tillsammans, men jag är den som är borta längst på dagarna, så det är han som får ta tvätten t.ex. när han kommer hem någon timme tidigare än mig. Jag tror faktiskt att när man lyssnar runt så är det nog lite så. Vi har slutat att skämma bort våra män.

Arbetsvillkoren bestämmer fördelningen i hemmet. För den kvinnliga företagaren är det logiskt och nödvändigt att hennes man har möjlighet och är beredd att ta ut större delen av barnledigheten och de offentliganställda männen ser det som naturligt idag att män tar ut sin tillgängliga resurs. Det har skett en stor förändring under de senaste tio åren och den kommande generationen har ännu större förutsättningar att skapa jämställdhet, tror man.

Traditionella yrkesval på väg att förändras

Utbildningsnivån är relativt låg för både män och kvinnor, men däremot är förvärvsfrekvensen högre än såväl läns- som riksgenomsnitten. Speciellt kan man notera att ungdomar yrkesarbetar i högre utsträckning än i riket. Intervjupersonerna är överens om att ungdomar väljer utbildningar på ett mycket traditionellt sätt.

– Tradition! Jag tror säkert att det är många flickor egentligen som skulle vilja prova på att vara rörmokare också, jag har de i min bekantskap som ångrar att de inte gjorde det. Det blir lätt så… att man tittar lite på vad kompisarna väljer. Jag tror att man fortfarande tittar väldigt mycket på det här med

Det osynligasteste.indd 45 08-06-11 23.36.22

ONA

mansdominerade och kvinnodominerade yrken. Och sedan naturligtvis också var jobben finns. Men jag tror inte att det är så vanligt att en kvinna väljer t.ex. snickarlinjen.

Men man tror samtidigt att det är accepterat att bryta mönstret. Förr var man udda, nu är man tuff om man väljer otraditionellt.

Deltidsarbetet fördelar sig på samma sätt som i riket, alltså en något högre andel för kvinnor än i det tjänstebaserade kontraktet och en något lägre andel än i det landsbygdsbaserade brukskontraktet. Inkomstmässigt ligger kommunen något under riksgenomsnittet både för män och för kvinnor, men lönegapet, dvs. skillnaden mellan mäns och kvinnors löner, är större än genomsnittet.

Den horisontella uppdelningen på arbetsmarknaden är tydligare än i det tjänstebaserade storstadskontraktet, men mindre påtaglig än i brukskontraktet. Den jämnaste branschen är bank och försäkring medan den största ojämställdheten finns inom byggbranschen. Man kan också notera att jordbruket är något mindre ojämnt i Enköping med relativt sett fler kvinnor.

– Om jag ser till lantbruket är kvinnorna med mycket mer än förr, dvs. de gör samma sysslor som männen. Dvs. de kvinnor som är hemma, för många kvinnor arbetar nu utanför hemmet. /…/ Männen är också mer med barnen – vanligare nu än förr. Förut var det mycket mer traditionell uppdelning… De kvinnor som trots allt finns kvar på gårdarna har nu hittat någon sysselsättning som gör att de kan dra in pengar till hushållet, t.ex. turismen. Då går man ju in i andra roller och männen kan också dras in i verksamheten och får bädda sängar eller laga frukost till nattgäster.

Även om det finns en kvinnodominans inom vård och handel anser intervjupersonerna att det har blivit alltmer uppluckrat idag. Den kvarstående uppdelningen förklaras med ”tradition, gammal hävd” och ”urminnes tider när det hela började en gång”. Till en viss del kanske också intresse spelar in och numera har det skett en stor förändring.

Mona Loberg, yrkesfiskare och lantbrukare i Svanviken i sydligaste Trögden, landar fångsten efter morgonens fiske.
Foto: Nina Leijonhufvud, UNT

Det osynligasteste.indd 47 08-06-11 23.36.24

– Min dotter har en pojkvän som också gått omvårdnadsprogrammet inom sjukvården då och han har också en kompis som också sökt sig den vägen. Helt plötsligt så ser jag en värld av killar där som jag aldrig har sett förut.

Förändringen har varit stor på arbetsmarknaden och den förändringen har i första hand inneburit att det har blivit vanligare med kvinnor inom yrken som man tidigare betraktade som typiskt manliga, som t.ex. att köra tunga, stora fordon och maskiner. Den vertikala könsuppdelningen i Enköping är mitt emellan de övriga kontrakten i länet.

Vardagsliv i en ganska lagom stad

Enligt undersökningen Liv & hälsa år 2000 motionerar befolkningen i Enköping mer än i kommunerna med brukskontrakt, men något mindre än i Uppsala, Knivsta och Håbo. Man har inte heller samma framtidstro som i det storstadsorienterade tjänstekontraktet, men den är något ljusare än i Tierp och i Heby.

Även hälsosituationen i Enköping motsvarar i stor utsträckning riksgenomsnittet för både män och kvinnor. Ser vi till kommunerna i länet följer Enköping även här det allmänna mönstret. Intervjupersonerna kopplar ohälsan till ålder, men menar också att det finns könsmässiga skillnader. Kvinnor drabbas av mental ohälsa och män drabbas av förslitningsskador.

– Jag tror att de mesta av sjukskrivningen sitter ovanför skjortkragen: det är i stor utsträckning fråga om psykosomatiska besvär. Vilket i sin tur beror på arbetsklimatet och ledarskapet.

Samtidigt menar man att kvinnor och män har olika möjlighet att bli betrodda när det gäller olika ohälsosituationer.

– Om en kvinna är sjukskriven för att hon har ont i axlar och leder är det rätt accepterat – många tunga lyft inom vården – men svårare för en man att bli accepterad med en motsvarande diagnos.

När det gäller fritiden och föreningslivet i kommunen är intervjupersonerna överens om att det inte är några större skillnader mellan män och kvinnor. Visserligen är ishockey mest mansdominerat och kulturaktiviteter mer kvin-

Det osynligasteste.indd 48 08-06-11 23.36.24

nodominerade, men man anser att föreningslivet är mer jämnt fördelat än arbetslivet. På det hela taget uppfattar man levnadsvillkoren som rätt så jämställda. I jäm-förelse med Sverige i allmänhet så tror man att

…vi ligger nog mitt emellan där, jag tror att vi är en ganska lagom stad.

Hur uppdelningen ser ut beror mycket på arbetsmarknaden. I Enköping finns det t.ex. kvinnliga mekaniker, en effekt av kommunens speciella arbetsmarknad. Om man skulle föreslå ett jämställdhetsprojekt skulle det kanske vara att se till att man får lika lön för lika arbete.

Jämställt i det politiska livet

Fördelningen mellan könen inom lokalpolitiken följer samma mönster som i de övriga kommunerna. Enköping har en fördelning mellan män och kvinnor i fullmäktige och kommunstyrelse som motsvarar riksgenomsnittet. Det innebär att fullmäktige har en fördelning som ryms inom jämställdhetsintervallet 40/60, medan kommunstyrelsens fördelning är mindre jämn.

På frågan om särskilt aktiva politiker nämndes både kvinnliga och manliga politiker. Man anser att det är en jämn fördelning inom politiken även om man kan se att kvinnor och män har lite olika ansvarsområden. Kvinnor har i högre utsträckning hand om vårdfrågorna.

– Mjuka sidor… det är alltså människor och sådana saker, det är oftast kvinnor. De hårda sidorna, tittar vi på gata och allt det här, då är det oftast män.

De flesta kan inte tro att det skulle finnas några frågor som en kvinnlig politiker inte skulle få stöd för. En kvinna som själv har erfarenhet av det politiska arbetet menar att:

– Det är inte så mycket fråga om vilken fråga utan om sättet man agerar på. Man måste vara manipulativ och använda sig av männens sätt att kommunicera för att lyckas men jag gillar inte det för då accepterar man ju att mannen är norm. På en kurs för kvinnliga företagsledare fick man lära sig att alltid ta i hand när man möts för det gör männen.

Det osynligasteste.indd 49 08-06-11 23.36.24

En man med politiskt engagemang menar att det har skett en stor förändring. Männens möjlighet att skaffa sig makt genom att sätta sig på viktiga poster har blivit mycket mer begränsad idag, menar han.

Vilken är då den lokala hjälten i denna kommun? Inte heller här nämner man spontant en kvinnlig hjälte. Däremot nämns några män, mest namnkunnig doktor Westerlund som verkade kring sekelskiftet 1900 och som många betraktar som en hjälte. Men även förre stadsträdgårdsmästaren Stefan Mattsson, artisten Totte Wallin och popsångerskan Elin Lanto.

”

– Enköping är en småstad där man inte går i bräschen för någonting. Äldre Enköpingsbor är traditionella men det är hoppfullt att kommunen växer och att nyinflyttade kan bidra med andra mönster.

Men på direkt fråga kommer också upp namn som Gunnel Näsström som drivit projektet Enacom för kvinnors företagande, revisorn Inger Fjellner och riksdagens förra talman Ingegerd Troedsson. En intervjuperson säger:

– Jag har en kvinnlig förebild som arbetar i det tysta. Men hon tar hand om en väldig massa saker. Hon har tagit hand om sitt lantbruk och arbetar som kokerska, rustat sitt hus, målat och snickrat. Har en otrolig ork med allting. Hon är en hjälte för mig.

Enköping en medelvärdeskommun

Sammanfattningsvis kan Enköping betraktas som en medelvärdeskommun när det gäller jämställdhet. Förhandlingsgapets bredd och djup uppfattas som typiskt men bilden blir samtidigt motsägelsefull. Å ena sidan är skillnaderna mellan kvinnor och män stora både inom arbetslivet och inom politiken, å andra sidan anser man att det numera i stort sett råder jämställdhet i kommunen och i det egna livet.

– Det är väl som i resten av samhället. Männen jobbar mest i tekniska yrken. Där är det nästan bara män. Kvinnor jobbar mer med administration och

Det osynligasteste.indd 50 08-06-11 23.36.24

mjuka yrken. De kvinnliga företagarna ägnar sig mycket åt vård, kroppsterapi, frisörer.

– Enköping är en småstad där man inte går i bräschen för någonting. Äldre Enköpingsbor är traditionella men det är hoppfullt att kommunen växer och att nyinflyttade kan bidra med andra mönster. Enköpings tillväxt sker ju också till stor del på landsbygden där traditionella mönster hittills varit starka.

Situationen uppfattas som mer jämställd än när intervjupersonerna själva var unga, och nästa generation kommer att lyckas ännu bättre med att fördela det obetalda arbetet i hemmet och att luckra upp könsuppdelningen på arbetsmarknaden. Numera finns inget yrke som man inte skulle kunna välja, oavsett om man är kvinna eller man. Dock anser man att skolan fortfarande är könsuppdelad.

Man noterar också att det främst är personer med invandrarbakgrund som gör otraditionella val på arbetsmarknaden. Kommunen har försökt göra kommunalt arbete mer attraktivt genom att erbjuda alla kommunanställda rätt till heltidsarbete. Men det har inte förändrat andelen deltidsarbetande annat än marginellt.

Det finns emellertid en viktig skillnad mellan ”agrar” och ”industriell” i det agrarindustriella kontraktet och den hänför sig till egendomsförhållandena inom jordbruket. Det finns undersökningar både nationellt i Sverige och på EU-nivå som visar, något tillspetsat, att kvinnor kommer ifråga endast där det inte finns någon alternativ man. Det är en bastant manlig mur som hindrar kvinnan att bli jämställd egendomsmässigt.

Det har stor ekonomisk betydelse eftersom så stora delar av en kommuns landområde ägs av bönder, mark som blir mer och mer värdefull i alternativ användning som t.ex. byggnadsmark. I en kommun som Enköping med förhållandevis stora gårdar är det patriarkala jordägandet starkt. I nästan alla sammanhang där man tänker lantbrukare eller bonde är mannen norm. Vill man säga något annat måste man skjuta in ett ”kvinnlig” framför lantbrukare.

Klyftan inom det agrarindustriella kontraktet är alltså i första hand en skillnad mellan landsbygd och stad. Om man för in egendomsförhållanden skulle man kunna argumentera för att det agrara i sig måste betraktas som ett inflytelserikt mönster.

Det osynligasteste.indd 51 08-06-11 23.36.25

Schematiskt kan det agrarindustriella kontraktet beskrivas med följande bild:

Det agrarindustriella genuskontraktet i Uppsala län 2006. Kurvlinjen i denna schematiska figur illustrerar att kommunen i det agrarindustriella kontraktet ligger lika med genomsnittet för alla variabler utom utbildning där kommunen är bättre än genomsnittet.

Det osynligasteste.indd 52 08-06-11 23.36.25

Mot ett postindustriellt kontrakt

Den föregående beskrivningen har huvudsakligen visat på de utmärkande dragen i de olika kommunerna. Den har betonat det stabila mönster som verkar upprepa sig genom att invånarna handlar på ett delvis förutbestämt sätt. Det är också någonting som bekräftats i de intervjuer som ingår i studien. Det är traditionerna som styr handlingarna. Man kan alltså säga att det sociala mönstret tenderar att återskapas från generation till generation.

Att beskriva trögheten och stabiliteten är ett sätt att presentera kommunerna. Det är också ett vanligt sätt för intervjupersonerna att beskriva levnadsvillkoren i sin bostadsort och det är främst de ekonomiska skillnaderna som man lyfter fram.

Men det finns också ett annat sätt att beskriva kommunerna. Livet i kommunerna är ju inte statiskt. Det pågår ständigt förändringar, dels till följd av förändrat näringsliv och förändrade levnadsvillkor, dels till följd av pålagor och ny lagstiftning. Det sker naturligtvis också förändringar till följd av ändrade värderingar och föreställningar om kvinnor och män; manlighet och kvinnlighet eller maskulinitet och femininitet.

I alla kommuner och grupper av kommuner kan vi se att det finns en instabilitet i genusrelationerna. Gränserna utmanas och förflyttas. Det gäller såväl inom arbetslivet som inom det sociala livet. Det innebär inte att genusrelationerna tar sig vilka uttryck som helst. Det finns ett mönster som går igen; förhandlingsgapet har en grundstruktur. Men inom ramen för denna grundstruktur pågår förändringar och omförhandlingar.

Det är intressant att notera att i stort sett samtliga intervjupersoner menar att det har skett förändringar under deras livstid. Idag är det mindre ojämställt än det var i deras föräldrageneration. Dessutom hyser de en förhoppning om att den kommande generationen slutligen ska förverkliga den verkliga jämställdheten.

Hur ser det då ut i kommungrupperna om vi förlitar oss på de statistiska källorna? I hur stor utsträckning kan vi se att det förändrade handlingsmönstret som intervjupersonerna beskriver också kan avläsas statistiskt?

Det osynligasteste.indd 53 08-06-11 23.36.25

Ser vi på placeringen i JämIndex, kan vi konstatera att kommunerna med det tjänstebaserade storstadskontraktet har förbättrat sin placering sedan 2000. Den största förändringen har skett i Håbo kommun som flyttat upp sin placering från 148 till plats 45. I de nordliga kommunerna är förändringen endast marginell. Tierp och Heby har i stort sett samma placering 2005 som 2000, medan Älvkarleby flyttat uppåt några placeringar. Störst förändring visar Östhammar som tagit steget från plats 267 till plats 182. Enköping har däremot halkat ner några steg, från plats 24 till plats 98.

Man måste dock veta att JämIndex är en relativ skala. En kommuns placering kan antingen bero på en förändring i den egna kommunen eller på en förändring i andra kommuner. Man kan därför inte ta en förändrad placering som ett självklart uttryck för ökad eller minskad jämställdhet. Men tillsammans med andra statistiska indikatorer kan placeringen i JämIndex ändå ge en bild av en eventuell förändring av förhandlingsgapet.

På grund av omläggning av statistiken är det vanskligt att göra jämförelser av könssegregeringen över tiden. Vi kan däremot göra parvisa jämförelser mellan 1990 och 1995 respektive 2003 och 2005. En sådan analys tyder på att könssegregeringen har ökat inom jordbruk, skogsbruk och fiske samt inom byggindustrin. I dessa näringar har männens dominans ökat under båda perioderna. Även inom företagstjänster förstärktes den manliga dominansen något under början av 1990-talet för att sedan vara ganska stabil. På motsvarande sätt kan vi se att den kvinnliga dominansen inom andra områden förstärktes något i början av 1990-talet för att sedan ligga på en ganska likartad nivå.

Gapet mellan mäns och kvinnors sysselsättning har alltså inte minskat så mycket att det satt spår i statistiska sammanställningar. Under perioden från slutet av 1990-talet har det i stort sett inte skett någon utjämning alls när det gäller könsfördelning på näringsgrenar.

Politiken är det enda område där det skett en påtaglig utjämning. För varje mandatperiod sedan 1991 har jämställdheten ökat i alla kommuner. Inom utbildningsområdet är situationen den omvända. Samtidigt som utbildningsnivån höjts, har skillnaden mellan kvinnors och mäns utbildningsnivå ökat. Kvinnorna har i högre utsträckning än männen en eftergymnasial utbildning. Att skillnaden ökar kan vi se i alla kommuner. På samma sätt har skillnaden mellan mäns och kvinnors ohälsa ökat i alla kommuner utom i Uppsala, och ohälsan har i allt högre utsträckning blivit ett kvinnoproblem.

Det osynligasteste.indd 54 08-06-11 23.36.25

Sammanfattningsvis kan vi alltså konstatera att den förändring som man kan tala om handlar om förändrade vardagsrutiner och förändrade föreställningar, snarare än om mer radikala förändringar i arbetslivet. Den förändring som skett inom politiken ger oss samtidigt en insikt i att man genom tydliga beslut, som t.ex. principen om ”varannan damernas”, kan genomföra förändringar.

Det finns en öppenhet och beredskap för utjämning i länets kommuner. Såväl i de nordliga kommunerna som i Enköping är våra intervjupersoner överens om att man bör göra någonting åt de ojämna villkoren och de välkomnar projekt med sådant syfte även om de själva inte har förslag på hur sådana projekt skulle vara utformade.

I kommunerna med tjänstebaserat storstadskontrakt är man mindre angelägen om jämställdhetsprojekt. Där anser man i stor utsträckning att jämställdheten redan är uppnådd. Det innebär en särskild utmaning att utforma projekt som kan vinna gehör i dessa kommuner.

Man kan således säga att alla kommuner i länet i någon mån har kontrakt som är under omförhandling. Endast i viss utsträckning visar sig denna förändring i statistiska sammanställningar. Istället bör man ta fasta på den ökade beredskapen hos den unga generationen att bryta med de traditionella mönstren.

Det osynligasteste.indd 55 08-06-11 23.36.25

På vägen mot ett upplöst genuskontrakt

Genomgången av Uppsala läns kommuner ur ett genusperspektiv har synliggjort en regional uppdelning. Samtidigt som länet som helhet är mindre ojämställt än andra län, kan man se att skillnaderna mellan kommuner inom länet är stor. Villkoren och vardagsliven för kvinnor och män skiljer sig mellan de nordliga respektive sydliga kommunerna. Dessutom skiljer sig Uppsala, Knivsta och Håbo från de mer industri- och jordbruksdominerade kommunerna.

Det kan tolkas så att näringslivet i en kommun inte bara påverkar vad man faktiskt sysselsätter sig med och försörjer sig på utan att näringslivet också påverkar relationerna mellan män och kvinnor. Dessutom verkar det vara så att dessa relationer lever kvar även när näringslivet i sig förändras. De gamla traditionerna påverkar hur man möter förändringarna.

De tre genuskontrakt som vi har identifierat i Uppsala län sammanfattar vi under tre rubriker:

- Tjänstebaserat storstadskontrakt
- Landsbygdsbaserat brukskontrakt
- Agrarindustriellt kontrakt

Analysen baseras på statistiska uppgifter om skillnader mellan kvinnor och män när det gäller arbetsmarknad, familjeförhållanden, vardagsliv och socialt liv, samt genom intervjuer i kommunerna.

Överensstämmelsen mellan den statistiska bilden och intervjuerna är påfallande stor. De personer som intervjuades i egenskap av ”boende” och de som intervjuades som ”nyckelpersoner” bekräftar genom sina berättelser det karakteristiska för respektive kommun. Man kan alltså säga att medvetenheten om situationen i den egna kommunen är relativt stor och att den bestäms av traditioner och traditionellt näringsliv. Inte någon hänvisar till biologiska skillnader som orsak till förhandlingsgapets utformning – vilket skapar goda förutsättningar för att diskutera förändringar och lösningar. Insikten om att kön och genus är någonting som ”görs” – som skapas och omskapas – verkar människor i dag ha tagit till sig.

Det osynligasteste.indd 56 08-06-11 23.36.25

Slutsatsen är att det finns ett mönster – en struktur – som återfinns i statistiska sammanställningar och som går igen inom såväl arbetsliv som socialt liv. Samtidigt sker det ständigt förändringar genom att människors handlingar ofta avviker från det föreskrivna mönstret. Skillnaden mellan individers handlanden och de strukturella mekanismerna avgör hur fort förändringen sker. Man förväntar sig att förändringarna kommer till stånd genom generationsväxlingar. I det ligger det en föreställning om en automatik i jämställdhetsprocessen.

Strukturerna är sega, men inte cementerade och ibland är förändringen till och med större än vad man vanligen tror. Det är dessa förändringar som kan vara allra viktigast att synliggöra och stödja. Jämställdhetsinsatser som speciellt riktar sig mot att stödja redan pågående omförhandlingstendenser kan ha större möjligheter att lyckas än insatser som försöker påverka en mycket cementerad struktur.

Om vi antar att den unga generationen vill uppnå jämställdhet – en vacker och trovärdig tanke – bör alltså jämställdhetsinsatserna inriktas på att luckra upp de strukturer som de möter på sina vägar in i vuxenlivet. Denna utgångspunkt har varit en bärande idé i förslagen om möjliga och lämpliga åtgärder.

Tvåfrontsmodell för strategiska åtgärdsförslag

Resurscentra för kvinnor har ett uppdrag att bidra till regional utveckling. Det innebär att verksamheterna bör vara kopplade till länets övriga regionala utvecklingsarbete. De strategiska valen kan antingen vara att sätta in åtgärder där ojämställdheten är störst, eller där man redan kommit en bit på väg. Oavsett vilka strategiska åtgärder man väljer, bör de vara regionalt motiverade men lokalt utformade. Det finns inte något idealkontrakt annat än det upplösta kontraktet och varje kontrakt kan upplösas utifrån sina egna villkor.

Samtidigt som det kan vara meningsfullt att sätta in åtgärder som är mycket specifika, finns det anledning att också tänka på de problem som är generella och allmänt förekommande. Det finns alltid behov av sådana åtgärder som kan påverka villkoren i bred mening och som också är viktiga för att synliggöra att det kvarstår angelägna jämställdhetsåtgärder inom många områden.

Vi föreslår därför att man arbetar på två fronter. Vi ger nedan förslag på åtgärder som vi kallar för generella, som är lämpliga att genomföra i alla kommuntyper, respektive kontraktspecifika, som kan vara möjliga att genomföra i de

Det osynligasteste.indd 57 08-06-11 23.36.26

olika länsdelarna. En bra blandning av generella och kontraktsspecifika projekt är sannolikt den bästa projektportföljen. Avsikten är alltså att dessa förslag ska stimulera diskussionen om vad man lokalt kan och vill göra.

Generella åtgärder i projektets form

Projekt för att öka kunskapen om vilka mekanismer som upprätthåller respektive luckrar upp genuskontrakt

En reflektion man kan göra utifrån intervjustudien är att många visserligen kan identifiera skillnader mellan könen, men få har någon förklaring till varför de upprätthålls och ännu färre kan ge några tips om vad man skulle kunna göra för att förändra. Denna inställning kan i sig göra det svårt att få stöd för och skapa ett engagemang för jämställdhetsinsatser. Ett projekt med syfte att öka kunskaperna om mekanismerna kan vara en nödvändig början.

Resurs Uppland kan vara en genuscoach för lokala resurscentra

Lokala resurscentra ska stimuleras att genomföra projekt som passar för den egna kommunen, men det kan vara bra att ha stöd i form av utbildning och samtal. Resurs Uppland skulle kunna fungera som en sådan genus-coach under såväl uppläggning som genomförande av lokala projekt. Genom ett särskilt projekt skulle en sådan verksamhet kunna vara ett viktigt led i en plan för att ”bygga ihop länet” på jämställdhetens område.

Projekt för att minska könsrelaterat våld, t.ex. genom ett nätverk ”män mot våld”

I denna rapport har vi inte behandlat ett av de kanske mest allvarliga uttrycken för och konsekvenserna av ojämställdheten, nämligen det könsrelaterade våldet. I studien finns inte statistiskt underlag för att göra en sådan analys men på goda grunder kan man anta att detta problem förekommer i alla kommuner, oavsett villkor i övrigt. En minskning av det könsrelaterade våldet innebär också en minskning av kvinnors ohälsa – i alla kommuner är ohälsotalen högre för kvinnor än för män.

Projekt för att förmedla budskapet om bristerna i jämställdheten

Även om de flesta är väl medvetna om att det finns ett förhandlingsgap, är kunskapen ganska svävande om hur det faktiskt ser ut – även bland de kommunala företrädarna. Den förhoppning som många har att den nya generationen ska lösa problemet innebär samtidigt att man inte anser att det behövs

Det osynligasteste.indd 58 08-06-11 23.36.26

några särskilda åtgärder. Denna förhoppning har många generationer uttryckt tidigare. Det behövs hjälp på traven.

Brister som många kan vara överens om handlar om arbete och löner. Därför kan det vara lämpligt att börja med projekt på enskilda arbetsplatser eller fackklubbar som påvisar skillnaderna och föreslår modeller för att

- minska löneskillnader
- utforma principer för lika lön för likvärt arbete
- minska deltidsarbetets karaktär av kvinnofälla

Projekt för att förmedla budskapet om behovet av jämställdhet
Det finns också ett behov av att visa på att det fortfarande finns anledning att minska förhandlingsgapet i alla kommuntyper. Det gäller inte minst inom näringslivet som har många skäl till att engagera sig för att uppnå en bättre könsbalans. Några av dessa argument är för att

- man har både manliga och kvinnliga kunder/patienter
- man måste vara säker på att rekrytera inom hela arbetskraften
- man riskerar att få ”bad will” om man är alltför enkönad.

Projekt för att könsbefria ungdomars skolval
Samtliga intervjuade menar att ungdomar fortfarande i stor utsträckning gör traditionella utbildningsval och att det bidrar till att återskapa skillnaderna och förhandlingsgapet. Det är därför som skolan är en fortsatt viktig institution för förändring. Projekt i skolan kan handla om att bygga samman inslag från olika inriktningar och att i det sammanhanget utnyttja möjligheterna till profilering av skolorna. Entreprenörsprojekt kan vara en modell som kan göra att såväl tjejer som killar får stöd och hjälp för att pröva sina kreativa idéers hållbarhet.

Genuspedagoger är också en modell som kan användas för att hjälpa lärare att undvika slentrianmässiga föreställningar om pojkar och flickor. Sådana pedagoger kan vara värdefulla från förskola till gymnasium.

Projekt för att jämställa föräldraansvaret

Man kan se både i statistiken och i intervjuerna att uttaget av tillfällig föräldrapenning i allt högre utsträckning tas ut även av fäder men fortfarande är det så att kvinnorna tar ut den mesta delen av föräldraledigheten och förklaringen

Det osynligasteste.indd 59 08-06-11 23.36.26

är kopplad till ekonomi. Det kan därför vara motiverat att försöka minska de ekonomiska konsekvenserna av ett jämställt uttag. Ett möjligt projekt skulle kunna handla om att införa ett bonussystem som skulle kunna vara anpassat för respektive genuskontrakt.

Projekt för att stimulera jämställdhet i styrelserummen
Många har vittnat om att föreningslivet visserligen är ganska jämställt men samtidigt är de överens om att styrelseposterna fördelas mycket ojämnt. Det är männen som sitter i styrelsen och kvinnorna som har stödfunktionerna. Eftersom idrotten också i stor utsträckning bygger förebilder för ungdomar är det viktigt att visa på en jämställd maktstruktur. Idrottsförbundens regionala enheter skulle kunna stimuleras till att driva projekt för att öka graden av kvinnlig representation i de lokala och regionala styrelseorganen. En enkel rutin är att skapa en ”varannan damernas”- tradition. Att alltid se till att nominera både män och kvinnor vid tillsättningar och utnämningar.

Projekt för att förebygga avhopp inom politiken
Den lokala politiken är relativt jämställd i samtliga kommuner i länet. Dock finns inte någon klar uppfattning om de avhopp som görs under mandatperioden. Man skulle kunna göra en uppföljning av föregående mandatperiods avhopp för att se om det finns något mönster som kan kopplas till jämställdhet och/eller arbetsvillkor. Detta kan sedan bilda grund för ett projekt för att förebygga framtida avhopp i den mån de kan vara kopplade till svårigheter att bedriva politik som kvinna eller i kombination med arbete och familj.

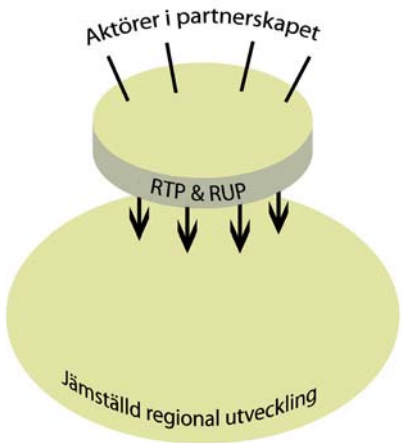
Kontraktsspecifika åtgärder i lokala projekt

Man hänvisar gärna till det traditionella näringslivet när man ska förklara skillnaderna mellan könen i de olika kommunerna. Men det gamla näringslivet finns inte längre. Även om det inte skett så stora förändringar mellan branscherna, har det inom dessa skett förändringar som innebär att argumenten inte längre har någon materiell grund. Man kan alltså inte längre skylla ifrån sig på det gamla näringslivet.

Samtidigt är det en poäng att man hänvisar till näringslivet. Det innebär att man inser att det handlar om något konstruerat och inte något ”naturgivet”. Därmed blir det också lättare att diskutera behovet av en förändring. Om näringslivet har ändrats så kräver det också en förändring av det sociala livet.

Det osynligasteste.indd 60 08-06-11 23.36.26

Jämställdhetsprojekt försöker ofta rå på de stora strukturerna. Det är inte så lätt med de resurser som står till förfogande. Därför bör man se till att sätta upp rimliga målsättningar. I nästan samtliga regionala utvecklingsprogram och planer finns en jämställdhetsaspekt att beakta, vilket ofta förbises om projektet inte primärt riktar sig mot ojämställdheten. Man bör alltså försöka knyta jämställdhetsåtgärder till arbetet inom det regionala tillväxtprogrammet (RTP) och det regionala utvecklingsprogrammet (RUP). Ett första steg är att inventera vilka stora projekt som pågår för att skapa tillväxt och utveckling i länet och till vilka kan man lägga till ett projekt som bidrar till ökad jämställdhet.

Samordning ger styrka. De regionala tillväxt- och utvecklingsprogrammen kan bildlikt betraktas som en lins vilken samlar och fokuserar olika insatser för regional tillväxt. Genom att påverka programmen och verka inom programmen kan Resurscentra och andra aktörer förstärka sina insatser för jämställdhet och kvinnors villkor. Källa: Nutek, Jämställdhet i regionala tillväxtprogram, infonr 095-2006, s 3.

Många resurscentra vittnar om att de försöker komma med i det regionala utvecklingsarbetet utan framgång. Självklart är detta inte någon enkel modell, men det hindrar inte att man ska fortsätta att sträva dit. I Uppsala län kan man särskilt formulera projekt inom ramen för områdena innovationer, entreprenörskap, tillgänglighet och IT. I det följande har vi valt att lägga samman dessa till två områden:

- Innovationer och entreprenörskap
- Tillgänglighet och IT

Det osynligasteste.indd 61 08-06-11 23.36.27

Tjänstebaserat storstadskontrakt

I kommuner med ett tjänsteorienterat storstadskontrakt kan det vara ett problem att man tror att jämställdheten är genomförd. Samtidigt som ingen är omedveten om den stora könsuppdelningen på arbetsmarknaden, uppfattar man inte det som ett uttryck för ojämställdhet. Det innebär att det kan vara svårt att få gehör för jämställdhetsinsatser i dessa kommuner.

Men jämställdheten är ett relativt förhållande. Kvinnors situation måste alltid ses i förhållande till mäns villkor. Därför sker ständigt förändringar och förhandlingsgapet kan öka respektive minska både till följd av förändringar i mäns villkor och till följd av förändringar i kvinnors villkor. När man uppfattar en kommun som jämställd är det utifrån en föreställning om att kvinnor och män ”i princip” har samma möjligheter på arbetsmarknaden och i samhället i övrigt. Däremot är alla klara över att arbetsmarknaden fortfarande är uppdelad och att de faktiska skillnaderna i vissa fall kan vara ganska stora. Men detta uppfattas i huvudsak inte som ett uttryck för ojämställdhet. Man menar att förhandlingsgapets bredd består men att djupet har krympt.

Samtidigt är bredden och djupet i förhandlingsgapet kopplade till varandra. Man talar ibland om ”återställarmekanismer” som innebär att om man försöker åtgärda ojämställdheten inom ett område och därmed tror att saken för alltid är ordnad kan man efter ett tag upptäcka att man är tillbaka på ruta ett. Den relativa skillnaden är återupprättad. Att ha kommit en bit i jämställdheten är en sak, att se till att kvinnor och män i lika utsträckning får del av framtida utveckling är en annan. Att man i dessa kommuner har en tilltro till det jämställda samhället innebär att man kan utveckla projekt inom vissa speciella områden som är typiska för just dessa kommuner.

Innovationer och entreprenörskap:

- Projekt inom forskning och utveckling, t.ex. sådana som stimulerar kvinnor att patentera och marknadsföra sina vetenskapliga upptäckter.
- Projekt för att finna innovativa organisatoriska lösningar inom verksamhetsområden där kvinnor har stor erfarenhet. I dessa kommuner kan det handla om utbildning och forskning.
- Projekt för att utveckla okonventionella rekryteringspolicies, t.ex. modeller för att förändra rekryteringen i traditionella branscher.

Det osynligasteste.indd 62 08-06-11 23.36.27

Tillgänglighet och IT:

- Projekt för att öka tillgången till det offentliga rummet. Den trygga staden är en jämställd stad där alla, oavsett kön, kan vistas alla tider på dygnet. Samhällsplanering och säkerhet är en viktig åtgärd, speciellt i storstadsmiljöer.
- Projekt som utnyttjar den digitala tekniken för att utveckla stödet till social infrastruktur. Dagens IT-teknik är i stor utsträckning utnyttjad för kommunikation och handel, men beställning och bokning av vardagsbestyr (städning, tvätt, m.m.) är mindre utvecklad. Genom att delta i nybyggnads- och ombyggnadsprojekt kan man bidra till att skapa enkla rutiner för t.ex. bokning av tvättstuga och dagligvaruhandel och i det sammanhanget utnyttja modern forskning på området.

Landsbygdsbaserat brukskontrakt

I brukskontraktskommuner är skillnaden i villkor mycket mer tydliga än i de tjänstebaserade kommunerna. De könsspecifika löneskillnaderna uppfattas som orättfärdiga och det är inte kontroversiellt att utarbeta jämställdhetsinsatser för att förändra den bilden.

Norduppland har kvar en bruksmentalitet, men man ska för den skull inte generalisera så långt att man befäster och cementerar en struktur istället för att bidra till att lösa upp den. Ett sätt är att fokusera på de goda exemplen och skapa goda förebilder, t.ex. genom strategin ”best practice”.

Man ska försöka hitta projekt som innebär att man följer med strömmen. Det går inte att tvinga på människor krav som går emot deras värderingar. Det är påfallande tydligt att man i dessa kommuner har ett mindre ojämställt uttag av tillfällig föräldrapenning än i andra kommuner. De kvinnliga egenföretagarna i alla kommuner vittnar om det svåra i att ta ledigt när barnen är sjuka.

Men det kan också vara så att en lösare förankring på arbetsmarknaden kan göra det svårare att våga vara ledig. I den mån de har en familj, är det den andra vuxna som lättare kan ta ledigt från sitt fasta lönearbete. Oavsett orsak kan man utnyttja denna jämnare fördelning för att stimulera till ytterligare utjämning.

Östhammar är en kommun som gärna nämns av de regionala näringslivsaktörerna. Där finns en aktiv entreprenörsanda. Men de flesta är män. Forsmark

Det osynligasteste.indd 63 08-06-11 23.36.27

nämns också som ett gott exempel på en ort som genom inflyttning kan bryta gamla traditionella mönster. När det gäller rekryteringspolicies nämns bland annat Atlas Copco som ett föredöme.

Innovationer och entreprenörskap:

- Innovativa idéer kring föräldrauttagen, som lockar männen att också ta ut sin del av föräldradagarna vid barns födelse – en föräldrabonus till den familj som delar lika på dagarna.
- Projekt för att finna innovativa organisatoriska lösningar inom verksamhetsområden där kvinnor har stor erfarenhet. I samarbetet med de anställda kan man utveckla kombinationsjobb/arbetsrotation för att minska deltidsarbetet och deltidsarbetslöshet och därmed kanske också minska ohälsan.
- Projekt för att utveckla okonventionella rekryteringspolicies. Här kan exemplen Dannemoraprojektet och Atlas Copco fungera som ”best practice” där man ställer invanda föreställningar på huvudet. Det kan också handla om att utveckla könsneutrala karriärvägar inom näringslivet.

Tillgänglighet och IT:

- Projekt för att öka attraktiviteten i det offentliga rummet. Att värna om den fysiska miljöns estetiska värden är en del i att attrahera inflyttare och kanske motverka utflyttning. Genom att förbättra den fysiska miljön kan man också känna stolthet för hembygden och bli dess ambassadör även när man har flyttat hemifrån. En del i ett sådant program är att se till att det finns offentliga mötesplatser och aktiviteter för det sociala livet i kommunen.
- Projekt för att öppna hela arbetsmarknaden genom uppluckring av könsmärkta utbildningsprogram. Det kan göras genom att utnyttja skolornas profileringsmöjligheter.
- Projekt för att utveckla kunskapen om nätanvändningen för utbildning, distansarbete och marknadsföring.

Agrarindustriellt kontrakt

Enköping har karaktär av ett Sverige i miniatyr. Kommunen placerar sig på de flesta indikatorer någonstans i mitten av JämIndex rankinglista. Det innebär

Det osynligasteste.indd 64 08-06-11 23.36.27

att de generella åtgärdsförslagen kanske passar denna kommun särskilt väl. Samtidigt är detta en kommun som genomgått en omvandling från jordbruk och industri till att delvis bli en pendlingskommun till Uppsala och Stockholm. Speciellt sker en inflyttning till kommunens landsbygdsområden. Under en längre tid har man också drivit ett ett entreprenörsprojekt för kvinnliga företagare.

Innovationer och entreprenörskap:

- Projekt för att marknadsföra den nya landsbygdsmodellen som inte är en återgång till ett traditionellt genuskontrakt utan snarare ska ses som ett innovativt sätt att leva. Men denna modell möter ett antal hinder som det kan vara viktigt att arbeta med för att motverka. Vilka hinder och hur de kan undanröjas bör utformas tillsammans med de inflyttade, ofta unga, familjerna.
- Projekt för att finna innovativa organisatoriska lösningar inom verksamhetsområden där kvinnor har stor erfarenhet. Här kan man särskilt ta tillvara och utveckla det arbete som Enacom bedrivit för företagande kvinnor.
- Projekt för att utveckla okonventionella rekryteringspolicies. I Enköping kan militären stå som modell för jämställt ledarskap där man bedrivit sådana rekryteringar på ett lyckosamt sätt. Genom att ta lärdom av deras framgångar och svårigheter kan de bärande idéerna omsättas i andra verksamhetsområden.

Tillgänglighet och IT:

- Projekt för att utveckla nätanvändningen för gårdsturism och landsbygdsföretagande.
- Projekt för att motverka att regionförstoringen blir en kvinnofälla och cementering av segregering på arbetsmarknaden. Det är en utmaning – en spännande sådan – att finna modeller för att se hur regionförstoringen istället skulle kunna bidra till ökad jämställdhet. Det ger ju möjligheter för kvinnor att bredda sitt arbetssökande och delta i konkurrensen om den större arbetsmarknadens arbetsutbud.

Avsikten med dessa projektförslag är alltså att de ska stimulera till diskussion inom lokala resurscentra i länet och inom Resurs Uppland om vad som är möjligt och mest angeläget att arbeta med. Resurscentra är en spännande kombination av gräsrotsrörelse och regionalpolitisk aktör och det är angeläget

Det osynligasteste.indd 65 08-06-11 23.36.27

att värna om denna dubbla roll. Det är därför nödvändigt att den mer konkreta utformningen av jämställdhetsprojekten initieras på lokal nivå i samverkan med Resurs Uppland. Genom att utnyttja informationen om de skilda villkoren i de olika länsdelarna, som presenteras i denna rapport, kan den konkreta projektverksamheten göras målfokuserad och verkningsfull. Det är vår förhoppning att rapporten kan fylla den funktionen.

Lästips

Forsberg, Gunnel (1997) Rulltrapperegioner och social infrastruktur. I: Sundin, E (red) Om makt och kön. I spåren av offentliga organisationers omvandling. Statens offentliga utredningar. Stockholm: Fritzes.

Hirdman, Yvonne (2003), Genus: om det stabilas föränderliga former, Stockholm: Liber

Tiblin, Gösta (1994) Glastaket. En berättelse i 65 stycken. Uppsala: BG-Kultur.

Kommunfakta för respektive kommun.

Liv & hälsa år 2000. Resultat från en undersökning om hälsa, levnadsvanor och livsvillkor. Ett samarbete mellan landstingen i Sörmlands, Uppsala, Värmlands, Västmanlands och Örebro län samt Bergslagssamverkan i södra Dalarna.

Sammanställning av Jämställdhetsutvecklingen för respektive kommun.

Statistik från SCB:s hemsida, www.scb.se

Uppsala län i siffror 2006, Regionförbundet Uppsala län.

Det osynligasteste.indd 66 08-06-11 23.36.27

Det osynligasteste.indd 67 08-06-11 23.36.27

Att se det osynliga

Vi vill gärna tro att vi i stort sett är jämställda men trots många insatser finns fortfarande skillnader i villkoren för kvinnor och män. Dessa skillnader ser man inte alltid och det gäller att få syn på dem för att kunna göra någonting åt dem. Denna rapport om så kallade genuskontrakt i Uppsala län är ett underlag för sådana insatser. Steg för steg kan vägen leda mot jämställdhet.

Rapporten är en del av projektet Genuskontrakt i Uppland som genomförts av Regionalt resurscentrum, Länsstyrelsen i Uppsala län inom ramen för projektsamarbetet RESURS UPPLAND. Projektet har finansierats av Verket för näringslivsutveckling, Nutek samt Länsstyrelsen och Regionförbundet i Uppsala län. Projektets syfte har varit att kartlägga hur genuskontrakten ser ut i länets olika delar och analysera om man kan se en koppling mellan genuskontrakt och företagande.

RESURS UPPLAND är ett länsövergripande projektsamarbete som ska bidra till att öka jämställdheten och stödja företagande kvinnor i Uppsala län. RESURS UPPLAND startade år 2005 och är en gemensam plattform för jämställdhetsinsatser i länet med anknytning till regional utveckling.

I Uppsala län finns ett regionalt resurscentrum på Länsstyrelsen och fem lokala resurscentra med olika inriktning i Uppsala, Enköpings, Håbo, Älvkarleby och Östhammars kommuner. Huvudfinansiärer för projektsamarbetet är Verket för näringslivsutveckling, Nutek, och Svenska ESF-rådet.

RESURS UPPLAND

NUTEK
Verket för näringslivsutveckling

REGIONFÖRBUNDET
Uppsala län

LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN

POSTADRESS 751 86 Uppsala GATUADRESS Hamnesplanaden 3
TELEFON 018-19 50 00 FAX 018-19 52 01
E-POST lansstyrelsen@c.lst.se WEBBPLATS www.c.lst.se

Det osynligasteste.indd 68 08-06-11 23.36.28